

บทที่ ๓

ความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

๓.๑ บทนำ

สำหรับในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยเกี่ยวกับพญานาคหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีเนื้อกับพญานาค โดยผู้วิจัยได้พยายามที่จะนำเอาบริบทของพื้นที่ที่จะศึกษามากล่าวก่อน จากนั้นก็จะอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ และต่อด้วยการอธิบายเกี่ยวกับความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยที่มีต่อพญานาคว่าแท้จริงแล้วชาวอำเภอโพธิ์ชัยได้มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคอย่างไรบ้าง หรือว่าได้มีความเชื่อในเรื่องพญานาคอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ทราบถึงความเชื่อที่แท้จริงของชาวโพธิ์ชัยที่มีต่อพญานาคว่ามีมาอย่างไร จากนั้นค่อยนำไปวิเคราะห์ในบทต่อไป โดยมีลำดับของการศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๒ ประวัติอำเภอโพธิ์ชัย

สำหรับอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคายนั้นมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และเป็นเมืองที่สำคัญของอาณาจักรล้านช้างมาก่อน โดนสภาพภูมิประเทศนั้นจะพบว่า เมืองโพธิ์ชัยเป็นเมืองที่อยู่ปากแม่น้ำที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์มากเป็นพิเศษ ดังนั้น จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการตั้งเป็นเมืองที่อยู่อาศัยของผู้คนเป็นอย่างดี ตามประวัติที่ปรากฏในตำนานเก่าแก่ของภาคอีสานนั้น เมืองโพธิ์ชัยถือว่าเป็นเมืองที่เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อน คือ เมืองเปงจานนครราชหรือเมืองเหมงซาล ในภาษาขอมที่ปรากฏในจารึกของเขมรที่นครวัด ซึ่งนครเปงจานนี้ถือว่าเป็นเมืองที่เจริญมาก่อน โดยความเจริญนั้นก็สังเกตได้จากการที่มีชื่อเมืองๆ นี้ปรากฏในนิทานพื้นบ้านของลาว-อีสานหลายเรื่อง เช่น เรื่องสุปถมนาคชาดก เรื่องสีนมะโนราห์ เป็นต้น ที่มีการระบุว่าเมืองๆหนึ่งที่เป็นเมืองหลวงคือเมืองเปงจาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองเปงจานนั้นเป็นเมืองที่มีปรากฏในตำนานและมีมาก่อนที่จะถึงสมัยประวัติศาสตร์ ปัจจุบันยังพบซากเมืองโบราณและโบราณวัตถุเป็นศิลาจารึกยุคทวารวดี จารึกด้วยอักษรปัลลวะ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ แสดงให้เห็นว่าบริเวณอำเภอโพธิ์ชัยนี้เป็นเมืองมาก่อน ต่อมาเมืองนี้ก็ล่มสลายไปด้วยเหตุบางอย่าง

ในยุคสมัยตำนานของท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำโขงก็คือ ตำนานอุรังคธาตุนิทานที่เชื่อกันว่าเป็นตำนานที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยล้านช้างตอนกลางได้ระบุว่าในยุคหนึ่งเกิดการอพยพผู้คนจากเมืองสาเกตนครมาที่เมืองหนองคาย เวียงจันทน์เป็นจำนวนแสนคนโดยกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งก็น่าเชื่อว่าจะมีผู้คนอพยพมาอยู่ที่เมืองโพธิ์ชัยนี้อีกยุคหนึ่ง

ต่อมาในยุคประวัติศาสตร์ล้านช้าง เมืองโพธิ์ชัยก็ปรากฏตัวขึ้นในนามของ “เมืองปากห้วยหลวง” ในสมัยของพระเจ้าฟ้าจัม ซึ่งพระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าฟ้าเจี้ยว โดยเจ้าฟ้าเจี้ยวนั้นมีโอรสธิดา ๔ พระองค์ เป็นชาย ๒ เป็นหญิง ๒ โอรสองค์สุดท้ายทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าจัม ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า สำหรับเจ้าชายฟ้าจัมนั้น เพราะเหตุที่เกิดมามีสิ่งผิดปกติคือ มีพื้นมาพร้อม ๓๓ ซี่ จึงถูกพวกอำมาตย์ราชมนตรีทั้งหลายลงความเห็นว่า ต่อไปจะเป็นคนกาลีบ้านกาลีเมือง อยู่ไปจะแพ้บ้านแพ้ว

เมือง จิงกราบทูลให้พระเจ้าฟ้าเจี้ยวให้นำไปลอยน้ำเสียที่แม่น้ำโขงเพื่อเป็นการขจัดปัญหา พระเจ้าฟ้าเจี้ยวแม้จะทรงรักอาลัยในพระราชโอรสแต่ก็ไม่อาจตัดทานคำของอำมาตย์ได้จึงทำการเนรเทศลอยแพพระเจ้าฟ้าจุ่มเสียพร้อมด้วยข้าทาสบริวารจำนวนหนึ่ง แต่ชะตาพระเจ้าฟ้าจุ่มยังไม่ถึงขาดพอเรือแล่นมาถึงแก่งหลี่ผีพระเถระมหาปาสมันต์ชาวขอมได้ช่วยเหลือไว้และนำไปฝากกับพระเจ้ากรุงเขมร ภายหลังได้กลับขึ้นมาชิงบัลลังก์คืนพร้อมกับนำเอาพระพุทธรูปศาสนาละโว้จากเขมรมาประดิษฐานที่นครเชียงทองจนพระพุทธรูปสามารถตั้งมั่นในเมืองเชียงทองได้ ในสมัยนี้พระเจ้าฟ้าจุ่มได้ทำการขยายอาณาเขตด้วยการยกกองทัพไปถึงเมืองต่างๆ ดังนี้คือ (๑) เมืองเชียงแสน (๒) เมืองเวียงจันทน์ (๓) เมืองร้อยเอ็ด^๑ ผลของการขยายอาณาเขตก็เป็นเหตุให้พระองค์ได้ดินแดนต่างๆ มากมายและได้ตั้งเมืองต่างๆ เป็นเมืองลูกหลวงจำนวน ๘ เมือง คือ ๑. เมืองขวา ๒. เมืองเชียงทอง ๓. เมืองพวน (เมืองเชียงขวาง) ๔. เมืองห้วยหลวง ๕. เมืองจำปาศักดิ์ ๖. เมืองวังเวียง ๗. เมืองศรีโคตรบอง ๘. เมืองคำเกิดคำม่วน^๒ จะเห็นได้ว่า เมืองปากห้วยหลวงได้ปรากฏ ชื่อขึ้นในยุคของพระเจ้าฟ้าจุ่มนี้เอง

เมืองห้วยหลวงหรือเมืองปากห้วยหลวงนั้นมีแม่น้ำหรือลำห้วยชื่อว่าห้วยหลวงเป็นแม่น้ำสายหลักที่ชาวเมืองใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขายกัน โดยมีเมืองใหญ่ตั้งอยู่บริเวณปากห้วยหรือลำห้วยนั้น ดังนั้นเมืองดังกล่าวจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าเมืองปากห้วยหลวง โดยคำว่า หลวง มีความหมายหลายนัย เช่น (๑) หลวงหมายถึงใหญ่ เช่นคำว่าใหญ่หลวง และ (๒) หลวงหมายถึง เมืองหลวงเมืองลูกหลวง ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่รองมาจากเมืองนครหลวงอันเป็นจุดศูนย์กลางการปกครองซึ่งในอดีตนั้นอาณาจักรล้านช้างมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ส่วนเมืองอื่นๆ ที่อยู่โดยรอบคือเมืองห้วยหลวงหรือปากห้วยหลวงจึงกลายมาเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านเป็นประตูเมืองของอาณาจักรซึ่งสมัยก่อนนิยมเดินทางๆ น้ำ ดังนั้น เมื่อเดินทางมาจากทางใต้คือกัมพูชาก่อนที่จะเข้าสู่อาณาจักรจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านเมืองหน้าด่านคือเมืองปากห้วยหลวงเสียก่อน

จะพบว่าเมืองปากห้วยหลวงนั้นจะมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชหรือเมืองหน้าด่านที่สำคัญในการทำหน้าที่ป้องกันกองทัพกบฏที่อาจจะยกลงมาจากราคได้เหมือนที่พระเจ้าฟ้าจุ่มได้ทำมาแล้วดังนั้น ผู้ปกครองหลวงพระบางจึงส่ง “บุคคลสำคัญ” หรือราชวงศ์มาปกครองที่เมืองปากห้วยหลวง ดังปรากฏว่าผู้ที่ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ล้านช้างโดยมากจะถูกส่งมาปกครองที่เมืองปากห้วยหลวงก่อนทุกครั้ง เช่น พระเจ้าคำแดงโอรสของพระยาสามแสนไทได้ครองราชย์ต่อถึง พ.ศ. ๑๙๗๐ ต่อมา เจ้าคำเต็มพญาปากห้วยหลวง ได้ครองเมืองหลวงพระบาง ต่อมาก็ได้เชิญ “เจ้าคำเกิด” โอรสพญาปากห้วยหลวง (คาดว่าป็นโอรสพระเจ้าคำเต็มจากชายอื่น) ไปครองราชย์อีกและสวรรคต พ.ศ. ๑๙๘๓ ต่อมาในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชปรากฏมีพระราชวงศ์องค์หนึ่งคือ “เจ้าล้านช้าง” มาครองเมืองปากห้วยหลวง เมื่อพระราชบิดาคือพระเจ้าโพธิราชกุมารได้สวรรคต เสนาบดีได้เชิญพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ทำให้พญาปากห้วยหลวงคือพระล้านช้างไม่ยอมจึงยกกองทัพหมายว่าจะไปยึดหลวงพระบาง จึงต้องต่อสู้กับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จนถูกพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชปลงพระชนม์เสียที่กลางแม่น้ำโขง ต่อมา พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชโดยการอารักขาของพระยาแสนสุรินทร์ฤาชัย และพระยาจันสีราช (จันกองนาง) ยกกองทัพมาปราบเมืองปากห้วยหลวงเพื่อยุติการก่อกบฏของกลุ่มขุนนางจนสามารถยุติ

^๑ ธวัช ปุณโณทก, หนังสือเกียรติยศจังหวัดหนองคาย เพื่อชาวหนองคาย, (กรุงเทพมหานคร : มังกรการพิมพ์, ๒๕๔๐, หน้า ๓๖-๔๒.

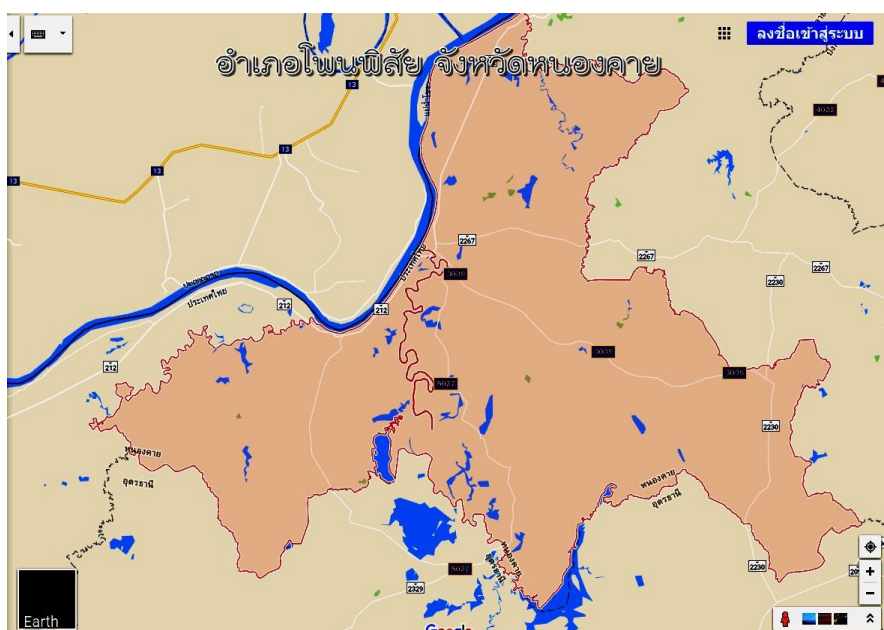
^๒ สีลา วีระวงศ์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, (เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๐๐๑), หน้า ๕๐.

เหตุการณ์เหล่านั้นได้ ต่อมา พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ส่งพระยาแสนสุรินทร์ฯ ลงมาเป็นเจ้าเมืองปากห้วยหลวงแทน แสดงให้เห็นว่าสถานะเมืองปากห้วยหลวงนั้นถือว่าเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญของอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาในยุคของอาณาจักรล้านช้างได้แบ่งเป็นสามอาณาจักรเมืองปากห้วยหลวงก็ลดบทบาทความสำคัญลงจากเมืองยุทธศาสตร์มาเป็นเมืองธรรมดา

ต่อมา เมื่ออาณาจักรล้านช้างได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสยาม เมืองปากห้วยหลวงก็เป็นเมืองหนึ่งที่ถูกปกครองด้วยอำนาจของสยามเรื่อยมา ครั้นถึงสมัยปฏิรูปการปกครองหัวเมืองอีสาน ได้แบ่งเขตการปกครองภาคอีสานเป็น ๓ มณฑล ๑. มณฑลลาวพวน ตั้งที่ทำการที่เมืองหนองคาย ๒. มณฑลลาวท้าว ตั้งที่ทำการที่เมืองอุบลราชธานี ๓. มณฑลลาวกลาง ตั้งที่ทำการที่เมืองนครราชสีมาและ ทรงตั้งเมืองโพนพิสัย คือ ตำบลจุมพลขึ้นเมื่อ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๔ ร.ศ. ๙๕ (พ.ศ. ๒๔๑๙) โดยมีหลวงศรีมหาพรหมดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองคนแรก^๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ มณฑลลาวพวน ย้ายที่ทำการจากเมืองหนองคายมาตั้งอยู่ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง ภายหลังจากที่ยกบ้านเดื่อหมากแข้งเป็นเมืองอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เมืองโพนพิสัยลดฐานะมาเป็นอำเภอ ขึ้นกับเมืองอุดรธานี ดังปรากฏอยู่ในทำเนียบกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๕๐

ครั้นต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๘ เมืองหนองคาย ซึ่งลดฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของเมืองอุดรธานีก็ได้รับการยกฐานะให้เป็นจังหวัดหนองคาย และให้อำเภอโพนพิสัยไปขึ้นกับเมืองหนองคายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๘ จนถึงปัจจุบัน^๔

แผนภาพที่ ๓ เส้นทางอำเภอโพนพิสัย^๕

^๓ รัชช ปุณณทก, หนังสือเกียรติยศจังหวัดหนองคาย เพื่อชาวหนองคาย, (กรุงเทพมหานคร : มังกรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑-๘๗.

^๕ ที่มา <https://www.google.co.th/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=>, สืบค้นเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๙.

อำเภอพนพิสัยในปัจจุบัน

อำเภอพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีพื้นที่ ๗,๓๓๒.๒๘ ตารางกิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองหนองคาย ๔๕ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับลำน้ำโขง
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเฝ้าไร่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอรัตนวาปี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

หน่วยการปกครอง การปกครองแบ่งออกเป็น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ๑๒ แห่ง ๑๑ ตำบล ๑๕๐ หมู่บ้านได้แก่

๑. จุมพล	(Chumphon)	๒๔ หมู่บ้าน
๒. วัดหลวง	(Wat Luang)	๑๖ หมู่บ้าน
๓. กุดบง	(Kut Bong)	๑๔ หมู่บ้าน
๔. ชุมช้าง	(Chum Chang)	๑๙ หมู่บ้าน
๕. หุ่งหลวง	(Thung Luang)	๑๑ หมู่บ้าน
๖. เหล่าต่างคำ	(Lao Tang Kham)	๑๒ หมู่บ้าน
๗. นาหนัง	(Na Nang)	๑๖ หมู่บ้าน
๘. เข็ม	(Soem)	๑๐ หมู่บ้าน
๙. บ้านโพธิ์	(Ban Pho)	๑๓ หมู่บ้าน
๑๐. บ้านผือ	(Ban Phue)	๗ หมู่บ้าน
๑๑. สร้างนางขาว	(Sang Nang Khao)	๘ หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอพนพิสัยประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ๑๒ แห่ง ได้แก่

เทศบาลตำบลพนพิสัย ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลจุมพล

เทศบาลตำบลสร้างนางขาว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสร้างนางขาวทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลจุมพล ครอบคลุมพื้นที่ตำบลจุมพล (นอกเขตเทศบาลตำบลพนพิสัย)

องค์การบริหารส่วนตำบลวัดหลวง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลวัดหลวงทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลกุดบง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกุดบงทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลชุมช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลชุมช้างทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลหุ่งหลวง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหุ่งหลวงทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าต่างคำ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเหล่าต่างคำทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลนาหนัง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาหนังทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลเข็ม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเข็มทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์ทั้งตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านผือ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบ้านผือทั้งตำบล

ลำห้วยที่สำคัญ มีดังนี้ ลำห้วยสวย เป็นเขตกั้นระหว่างอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และอำเภอโพนพิสัย ลำห้วยหลวงไหลลงน้ำโขงบริเวณตัวอำเภอเมืองโพนพิสัยและลำห้วยน้ำเปซึ่งเป็นเขตแดนกั้นระหว่างอำเภอโพนพิสัยกับอำเภอรันทวาปี ซึ่งลำห้วยทั้งสามสายไหลลงสู่แม่น้ำโขง

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอโพนพิสัย ชาวอำเภอโพนพิสัย ประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือปลูกยางพารา ผลไม้ต่างๆ เช่น กล้วยหอม ส้มเขียวหวาน เงาะ สับปะรด เป็นต้น ผลผลิตได้ถูกนำขายส่งไปยังต่างจังหวัดทำให้เกษตรกรมีรายได้เป็นอย่างดี

การศึกษา มีโรงเรียนชุมชนโพนพิสัย เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอที่มีชื่อเสียงมากรองจากโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดหนองคาย

ประชาชนชาวอำเภอโพนพิสัยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของ ผีसाง เทวดา ทรงเจ้า เข้าผี ยังมีให้เห็นเป็นส่วนน้อย

ประเพณี ชาวโพนพิสัยมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องจารีตประเพณี ทำบุญตักบาตรสวดมนต์ ตลอดจนประเพณีของความเชื่อเรื่องพญานาค ที่สำคัญ คือ ประเพณีไหลเรือไฟบูชาพญานาค ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นประจำทุกปี ซึ่งในวันถัดมาก็จะมีปรากฏการณ์บังไฟพญานาค^๖

๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

สำหรับคำว่า เชื่อ เป็นคำกริยา หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ^๗ นอกจากนั้น คำว่าความเชื่อ (Beliefs) หมายถึง เห็นด้วย มั่นใจ ไว้ใจ และนับถือ^๘ หรือใจยอมรับว่าจริง แต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตัวเองเท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์^๙ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย^{๑๐} และเป็นที่ยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง^{๑๑} การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^{๑๒}

^๖ สำนักงานจังหวัดหนองคาย, ข้อมูลพื้นฐานอำเภอโพนพิสัย, (แผนพัฒนาจังหวัด ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๖๐, ๒๕๕๗), หน้า ๖๔.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

^๘ มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

^๙ ที่มา <http://home.att.net/~aglokh/contena.htm>.- ๒๖/๓/๒๕๕๖

^{๑๐} The University of Chicago, The New Encyclopaedia Britannica, (Chicago : University Chicago Press, 1985), p. 63.

^{๑๑} ธวัช ปุณโณทก, “วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๒} ทศนีย์ ทานตวนิช, คติชาวบ้าน, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

กล่าวโดยสรุปความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆเรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นก็มักจะกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่นสรวงเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆ ขึ้น^{๑๓} ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนได้ศึกษา เหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ^{๑๔}

สำหรับความเชื่อของมนุษย์นั้นมีความเป็นมาหรือมีวิวัฒนาการตามลำดับคือ ในยุคแรกมนุษย์จะเชื่อเรื่องวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงไถ่เกรงกลัวและกราบไหว้ ต่อมาก็พัฒนามาเป็นความเชื่อในคติถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมี เจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นทเวสร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสางเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น ต่อมาก็จะเชื่อในเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ จากวิญญาณบรรพบุรุษก็จะพัฒนามาเป็น ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพ เทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน ถัดจากนั้นมาก็จะเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชนวรรณะของตนไม่ปะปนกัน ถัดจากนั้นก็จะพัฒนามาเป็นความเชื่อในพระเป็นเจ้า^{๑๕} องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่ามี โลกนี้มีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ ต่อ จากความเชื่อในพระเป็นเจ้าก็จะพัฒนามาเป็นความเชื่อ

^{๑๓} ดนัย ไชยโยธา, **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

^{๑๔} นันทนา ขุนภักดี, **รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปกร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, พ.ศ.๒๕๓๐), หน้า ๒๔๖.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, **พระเป็นเจ้า แปลมาจาก God, พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

ในปัญญาของมนุษย์ ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา^{๑๖}

สำหรับคำว่า ความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้นตรงกับคำว่า หมายถึง “เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ควรเชื่อ กอปรด้วยเหตุผล”^{๑๗} หมายถึง “ความเชื่อ ความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุผล”^{๑๘} หรือหมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดีงามและในการทำความดี”^{๑๙} หรือหมายถึง “ความเชื่อและความเลื่อมใสในกุศลธรรม”^{๒๐} หรือหมายถึง “ความเชื่อ ความไว้วางใจ”^{๒๑} เป็นต้น ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แบ่งลักษณะสำคัญของความเชื่อของชาวพุทธนั้นจะมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าแง่ดี และเชื่อว่าผลที่ต้องการ จะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคตโชค เป็นต้น (๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว (๓) กัมมัสสกตาสัทธา^{๒๒} เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน (๔) ตถาคตโพธิสัทธา^{๒๓} เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้^{๒๔}

^{๑๖} ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙- ๖๓.

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗๐.

^{๑๘} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๓๙๘.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๓.

^{๒๐} พระอนรรุทธาจารย์, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค, แปลโดย วรณสิทธิ ไวทยะเสวี, (กรุงเทพมหานคร : ธนศรการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๔๙.

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๗๔.

^{๒๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๔๔๓.

^{๒๓} อ.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๔/๓.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๐ -๔๑.

๓.๔ ความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย

เพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจในประเด็นความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัยเห็นว่าต้องศึกษาข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพญานาคในด้านต่างๆ จากหลักฐานที่มีปรากฏในชาวอำเภอโพธิ์พิสัย โดยมีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ความหมายของคำว่า นาค หรือ พญานาค

สำหรับคำว่า นาค ที่ปรากฏในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยทั้งลาวและไทยนั้นก็ได้แตกต่างไปจากการให้ความหมายของคนในชุมชนอื่นกล่าวคือ ถ้าเป็นภาษาลาวคำว่า นาค หมายถึง พญานาค ซึ่งเป็นสัตว์ที่รักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นสัตว์ที่สร้างแม่น้ำโขงและเมืองหรือชุมชนสำคัญในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง^{๒๕} และสัตว์ทิพย์ที่เรียกว่า นาค หรือพญานาค นี้ก็จะมีที่อยู่ในเมืองบาดาลใต้ลำแม่น้ำโขงหรือหนองน้ำ หรือแหล่งน้ำที่สำคัญ^{๒๖} ซึ่งคำว่า นาค หมายถึง พญานาค ดังกล่าวปรากฏในพระพุทธรูปในอุรังคธาตุนิทานว่า ดูก่อนอานนท์ พระตถาคตเห็นนาค ๗ หัวให้เป็นเหตุ ต่อไปภายภาคหน้า บ่อนี้จักเป็นเมืองอันหนึ่งชื่อว่า สีสัตตะนาคตามชื่อนาคโตนัน^{๒๗} นอกจากนี้ยังมีคำในภาษาลาวหรือภาษาอีสานอีกคำหนึ่ง ที่มักจะใช้เป็นคำเรียกชื่อแทนพญานาค คือคำว่า “สี” หมายความว่า งู (นาค) ซึ่งมีรากศัพท์ในภาษาลาวดั้งเดิมที่พบอยู่ในระบบการนับเวลาของลาวโบราณตรงกับปีมะโรงหรืองูใหญ่^{๒๘}

จะเห็นได้ว่า คำว่า นาค ในความหมายของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเมื่อกกล่าวโดยสรุปก็จะ หมายถึง งูใหญ่อันได้แก่ งูเห่า หรืองูจงอาง หรือหมายถึงเทพเจ้าหรือสัตว์ประหลาดโอปปาติกะที่มีฤทธิ์

๓.๔.๒ สัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย

สำหรับสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพญานาคในฐานะที่เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงและมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย มีดังต่อไปนี้

(๑) **เงือก** สำหรับคำว่า เงือก ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายของเงือกไว้หลายความหมายโดยความหมายหนึ่ง หมายถึง งู^{๒๙} นอกจากนั้น นักวิชาการชาวต่างประเทศคนหนึ่งคือ B.J.Tewiel ได้แสดงความเห็นว่า เงือกไม่ใช่ นาค และอธิบายว่า เงือก เป็นสัตว์ในตำนานปรัมปราของคนไท อาศัยอยู่ตามหนองน้ำ นอกจากนี้ Terwiel ยังได้กล่าวถึงรายงาน

^{๒๕} สิทธิพร ณ นครพนม, “พญานาคแม่น้ำโขง”, ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘) : ๓๕.

^{๒๖} พระอริยานุวัตร เขมจารี, “ตำนานพระกิตติพระพาน”, ในการสัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน ๑๖-๑๘ (พฤศจิกายน ๒๕๒๑), หน้า ๔๙.

^{๒๗} อุดร จันทวัน, นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗.

^{๒๘} คำผุย พลลือชา, ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำ นาของชาวนาลาว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านสีฐานใต้ อำเภอเมือง หาดทรายทอง จังหวัดกำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

^{๒๙} สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊ค, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๒.

การศึกษาของ Masparo ว่า ไทดำและไทขาวมีความเชื่อว่า ผีน้ำ มีลักษณะเป็นเงือก^{๓๐} สอดรับกับคำอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงได้เสด็จมาตรวจราชการที่หนองคายอธิบายไว้ว่า ..นอกจากสัตว์ร้ายที่ในน้ำ เช่น จระเข้ก็มีและยังมีผีเงือกเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งเขาว่าเป็นปลาอีกชนิดหนึ่งที่มีกระแสไฟฟ้าอยู่ในตัว ถ้าใครไปพ้องพานให้ตกใจมันก็ปล่อยพิษไฟฟ้าให้ถูกตัวแสบ และจมน้ำตาย^{๓๑} โดยพรรณะเช่นนี้ก็สอดคล้องกับอาจารย์ปรีชา พิณทอง นักปราชญ์ชาวอีสานท่านหนึ่งได้ให้ความหมายของเงือกว่า หมายถึง งูน้ำ^{๓๒}

อย่างไรก็ตามเมื่อว่ากันตามความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัยเงือกก็ถือว่าเป็นสัตว์อีกประเภทหนึ่งที่มีที่อยู่ในแม่น้ำโขงและความเกี่ยวข้องกับพญานาคในฐานะที่เป็นบริวารของพญานาคหรือบางท่านอาจจะเข้าใจว่า เงือกอาจจะมียชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นาคหรืออาจจะเป็นพญานาคก็เป็นได้

(๒) ผีเสื้อน้ำ คำว่าผีเสื้อน้ำ หมายถึง ผีชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ตามหนองน้ำซึ่งชาวอำเภโพนพิสัยมีความเชื่อว่า ผีหรืออสุรกายประเภทนี้มีที่อยู่ในแม่น้ำ ลำห้วย หนอง บึง ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งในธรรมชาติมีผีเฝ้าอยู่นั่นเอง แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผีน้ำหรือเสื้อน้ำมีกำเนิดอย่างไร และความเชื่อเรื่องผีนี้นี้ก็มีปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานว่า ผีเสื้อน้ำเป็นผีที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำ หนองน้ำ และมีอำนาจบันดาลทำให้น้ำท่วมเมืองได้ เช่น หนองคันแทเสื้อน้ำหรือหนองคำแสนที่เวียงจันทน์ เป็นต้น^{๓๓}

๓.๔.๓ กำเนิดของพญานาค

สำหรับประเด็นต่อไปที่เราจะต้องนำมาศึกษาก็คือกำเนิดของพญานาคในความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัย โดยชาวโพนพิสัยเชื่อว่าพญานาคมีกำเนิดมาจากพระปฐมมาซึ่งเป็นวรรณกรรมปรัมปรา (Myth) ที่มีเนื้อหาที่เจือด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านเรื่องปู่สังกะสาอย่าสังกะสีระบุว่าพญานาคมีกำเนิดมาจากเหงื่อโคลของพระพุทธเจ้านามว่าพระปฐมมา พระองค์ทรงสาธยายพระธรรมวินัย และเข้าญาณชั้นต่างๆ ด้วยอำนาจญาณทำให้เกิดเหงื่อโคลไหลอาบร่างกาย พระองค์จึงเอาเหงื่อโคลผสมกับน้ำปั้นเป็นปู่สังกะสา และอย่าสังกะสีซึ่งเป็นมนุษย์คู่แรกโดยที่ทั้งคู่จะรับประทานอาหารทิพย์ไม่มีตมหาราคะ ต่อมา พอหันไปรับประทานข้าวจึงเกิดราคะขึ้นและได้ร่วมประเวณีกัน จากนั้นจึงมีลูกทั้งหมดแปดคน ต่อมาสองสามีภรรยาจึงได้สร้างสัตว์แปดชนิดขึ้นมาเป็นเพื่อนเล่นของลูกตน คือ ครุฑ แมว ราชสีห์ เสือโคร่ง งู (นาค) หนู ช้าง และวัว^{๓๔} ทำให้เกิดมีสัตว์ประเภทอื่นตามมาเป็นจำนวนมากซึ่งอาจจะมีบ่อเกิดมาจากกรณีนี้เช่นเดียวกัน

^{๓๐} B.J. Terwiel, *The Tai of Assam and Ancient Tai Ritual*, (Gaya : Center for South East Asian Studies, 1980) p 85.

^{๓๑} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *นิทานโบราณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๓.

^{๓๒} ปรีชา พิณทอง, *ประเพณีอีสาน*, (อุบลราชธานี : ออฟเซ็ทการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

^{๓๓} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑.

^{๓๔} สุภณ สมจิตศรีปัญญา (ผู้แปล), *ปู่สังกะสา อย่าสังกะสี จากหนังสือก้อม*, (มหาสารคาม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐.

๓.๔.๔ ประเภทของการเกิดเป็นนาค

สำหรับการเกิดเป็นนาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัย แม้พิจารณาประเด็นเรื่องบ่อเกิด อาจจะดูไม่กระจ่างชัดนัก แต่เมื่อพิจารณาประเด็นเรื่องประเภทของการเกิดเป็นนาค พบว่านาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยสามารถแบ่งเป็นประเภทได้เป็น ๒ ประเภทหลักคือ

(๑) นาคที่เกิดมาเป็นพญานาค หมายถึง พญานาคที่เป็นผู้ทรงศิลปปฏิบัติธรรมและหมั่นทำบุญกุศลโดยมากจะมียศและตำแหน่งตามบุญกรรมที่ได้ทำมาแต่ในอดีต เช่น ถ้าทำบุญมากก็จะได้เกิดเป็นพญานาค ผู้เป็นผู้นำหรือกษัตริย์ปกครองเมืองนาค ถ้าทำบุญน้อยมากก็จะได้เกิดเป็นนาค หรือพญานาคในตำแหน่ง และสถานะต่ำลงมาตามลำดับ เช่น เกิดเป็นทหาร หรือประชาชนพลเมืองนาค แต่เมื่อเกิดมาแล้วก็จะถือ ศีล ๕ และศีล ๘ ตลอดชีวิต นาคที่เกิดมาแล้วเป็นผู้ทรงศีลธรรมเช่นนี้ โดยมากจะเรียกกันว่าเป็นพญานาค เนื่องจากเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในหลักศีลธรรมอันดี

(๒) นาคที่เกิดมาเป็นนาคแต่ไม่อยู่ในศีลธรรมเป็นสัตว์ร้ายชอบทำร้ายผู้อื่นหรือเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์โดยทั่วไปจะเรียกว่างูหรือเงือกจะไม่เรียกว่านาค^{๓๕} โดยมากนาคประเภทนี้จะชอบอยู่ตามสายน้ำสำคัญ เช่น แม่น้ำจันทบุรีหรือแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออาศัยอยู่ในลำแม่น้ำโขง ซึ่งเงือกหรือนาคชั้นเหล่านี้จะอาศัยเครื่องเช่นหัวของมนุษย์เป็นอาหารและจะรวมกลุ่มกันอยู่ตามทำน้ำสำคัญ อาศัยการเข้าสิงร่างผู้อื่นเพื่อบอกกล่าวความต้องการของตนผ่านทางร่างทรง และมักจะกำหนดให้มนุษย์ที่เชื่อถือเช่นหัวตนเองด้วยของควาหวานตามที่ต้องการ ซึ่งบทบาทของนาคที่จัดอยู่ประเภทเงือกนี้โดยมากจะเป็นผู้ร้ายหรือสัตว์ที่ชอบเบียดเบียนผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ที่ชอบไปทางเรือ

๓.๔.๕ ผู้ปกครองเหล่านาคและพญานาค

ในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีกลุ่มผู้ศึกษาด้านนาระบุว่าผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองพญานาคคือพระอินทร์หรือพระอิศวร ตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคนิทาน หรือนิทานเรื่องผาแดง-นางไอ่ ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองนาคหรือมีอำนาจมากกว่านาค และสามารถที่จะสั่งนาคทั้งหลายให้ทำตามได้ ตัวอย่าง เช่นกรณีที่พระอินทร์ได้ลงมาห้ามทัพของพญานาคที่ทะเลาะกันเพราะเหตุแห่งอาหาร ซึ่งพระอินทร์เมื่อจัดการความขัดแย้งของนาคดังกล่าวแล้วก็ใช้อำนาจบังคับให้นาคทั้งสองคู่ควักสร้างแม่น้ำเพื่อใช้เป็นที่อยู่ของตนและบริวาร เป็นเหตุให้เกิดเป็นแม่น้ำสายสำคัญสองสายคือ แม่น้ำโขง และแม่น้ำน่าน^{๓๖} ซึ่งหากพิจารณาจากประเด็นนี้พบว่า พระอินทร์เป็นผู้มีอำนาจในการปกครองบรรดาพญานาคทั้งหลาย เพราะสามารถบังคับให้นาคนั้นทำตามคำสั่งของตนเองได้^{๓๗} ส่วนผู้ที่มีความเชื่อทั่วไประบุว่าผู้ปกครองนาคในแม่น้ำโขงก็คือพญาศรีสุทโธนาคราช

^{๓๕} คำผุย พลลือชา, ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำ นาของชาวนาลาว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านสิฐานใต้ อ.เมือง หาดทรายทอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒๕.

^{๓๖} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๖.

^{๓๗} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานสุวรรณโคมคำ, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๖๘.

๓.๔.๖ ที่อยู่ของพญานาค จากการศึกษาหลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในชาวอำเภอโพนพิสัยมาทั้งหมดพบว่าพญานาคมีที่อยู่ดังต่อไปนี้

(๑) **หนองน้ำ** กลุ่มผู้ศึกษาดำเนินการระบุว่าในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวว่ามีพญานาค ๒ ตนเป็นเพื่อนกันอาศัยอยู่ในหนองกระแสน้ำ^{๓๘} ส่วนตำนานอุรังคธาตุนิทานก็ได้กล่าวถึงพญานาค ๒ ตนเป็นเพื่อนกันอาศัยอยู่ในหนองกระแสน้ำ คือพินทโยนกเวดินาคกับธรมูลนาค พร้อมกับหลานชื่อว่าชีวานาคและพญานาคบริวารอีกหลายจำนวนหนึ่ง ได้แก่ สุวรรณนาค พุทโธธปาปนาค ปัพพารนาค สุขหัตถินนาค กายโลหะนาค เอกจักขุนาค สุธโธนาค คันธพพนาค อินทจักรนาค สหสพพนาค เสฏฐไชยนาค^{๓๙} ล้วนก็อาศัยอยู่ในหนองกระแสน้ำทั้งนั้น ส่วนผู้ที่มีความเชื่อทั่วไประบุว่า หนองน้ำเป็นที่อยู่ของนาคคือ หนองเรือคำ หนองหาร เป็นต้น

(๒) **แม่น้ำ** สำหรับทัศนะของชาวอำเภอโพนพิสัยแม่น้ำเป็นที่อยู่ที่สำคัญของพญานาค ซึ่งจากการศึกษาดำเนินการและนิทาน หรือเรื่องเล่า ของชาวอำเภอโพนพิสัยพบว่า ที่อยู่ของพญานาคโดยทั่วไปก็คือแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำสายสำคัญซึ่งเป็นที่อยู่ของพญานาคก็คือ (๑) แม่น้ำโขง^{๔๐} (๒) แม่น้ำน่าน^{๔๑} (๓) แม่น้ำมูล (๔) แม่น้ำชี (๕) แม่น้ำอุ (๖) แม่น้ำสงคราม (๗) แม่น้ำปิง (๘) แม่น้ำก่ำ (๙) แม่น้ำกก เป็นต้น

(๓) **บึง** สำหรับที่อยู่ของพญานาคในชาวอำเภอโพนพิสัยอีกสถานที่หนึ่งก็คือ บึง และทะเลสาบ ซึ่งทั้งบึง และทะเลสาบเป็นที่อยู่ของพญานาคในชาวอำเภอโพนพิสัยได้แก่ บึงโขงหลง หรือบึงค่าย เป็นต้น ในอุรังคธาตุนิทานกล่าวว่าธรมูลนาคได้คุ้ยควักไปทางใต้เพื่อให้อาศัยอยู่โดยทำฤทธิ์ให้น้ำของฟองออกฝ่ายเดียว เพื่อกันไว้เป็นบึง (แอ่งน้ำ) อันเป็นที่อยู่ของตนซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันว่า “น้ำของหลง”^{๔๒} โดยคำว่า หลง ถือว่าเป็นคำภาษาจีนโบราณ แปลว่างูหรือพญานาค^{๔๓} ดังนั้น บึงของหลงหรือโขงหลงจึงมีความหมายอยู่ ๒ นัย คือ (๑) หมายถึง แม่น้ำหรือบึงที่มีน้ำโขงหลงมาอยู่ อันเนื่องมาจากการควักคุ้ยของธรมูลนาค ในตำนานอุรังคธาตุนิทาน (๒) หมายถึง น้ำหรือแหล่งอันเป็นที่อยู่ของพญานาค อนึ่ง ในความเป็นมาของบึงโขงหลงนี้มีได้มีเฉพาะเรื่องอุรังคธาตุนิทานเท่านั้น แต่ยังมีตำนานซ้อนเข้ามาอีก เรื่องหนึ่ง คือ ตำนานพญานาคอื้อลือที่เล่ากันว่า เดิมทีบึงแห่งนี้เป็นเมืองชื่อว่ารัตนพานคร แต่ได้จมไปด้วยอำนาจของนาคอันเนื่องมาจากเจ้าเมืองไม่ให้เกียรตินาคด้วยการขับไล่ธิดาพญานาคที่มาแต่งงานกับบุตรชายของตนออกจากเมือง เป็นเหตุให้เหล่าบรรดาพญานาคไม่พอใจจึงทำฤทธิ์ถล่มเมืองนั้นให้

^{๓๘} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานสุวรรณโคมคำ, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๓.

^{๓๙} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐-๙๓.

^{๔๐} สีลา วีระวงศ์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, (เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๐๐๑), หน้า ๘.

^{๔๑} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานสุวรรณโคมคำ, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๘.

^{๔๒} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๔.

^{๔๓} สีลา วีระวงศ์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, (เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๐๐๑), หน้า ๘.

กลายเป็นบึง และสาปให้เจ้าเมืองคนนั้นให้เป็นพญานาครักษาบึงจนกว่าจะเกิดมีนครใหม่ขึ้นมา^{๔๔} ซึ่งตำนานนี้ถือได้ว่าเป็นตำนานใหม่หากเทียบกับตำนานอุรังคธาตุนิทาน

(๔) **บ่อน้ำ** ในตำนานอุรังคธาตุนิทานระบุว่า บ่อน้ำ เป็นที่อยู่ของพญานาค ดังปรากฏความตอนหนึ่งว่า บุรีจันได้ขุดบ่อน้ำไว้บ่อหนึ่งนอกบ้าน ทำการบูชาในวันพระวันศีล จนในที่สุดพญานาคก็ได้มาช่วยให้บุรีจันได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน^{๔๕} และนอกจากนั้นก็ยังมีย่านศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอยู่หลายแห่งที่ชาวอำเภอโพธารมณ์เชื่อกันว่าเป็นทางลงและที่อยู่ของพญานาค เช่น บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดพระธาตุบังพวน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์วัดป่าโนนพระแก้ว อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายที่เชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของพญาศรีสัตตนาคราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบ่อน้ำก็ถือได้ว่าเป็นที่อยู่ของพญานาคอีกแห่งหนึ่ง

(๕) **สระน้ำ** ในความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธารมณ์พบว่า สถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับน้ำโดยเฉพาะที่อยู่ในพุทธสถานสำคัญถือว่าเป็นที่อยู่ของพญานาคแทบทั้งสิ้น เช่น สระพังทอง ในจังหวัดสกลนคร สระมูจลินท์ที่พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ที่เชื่อว่าเป็นสถานที่อยู่ของปีพพารนาถ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธารมณ์สระน้ำเป็นที่อยู่อีกแห่งหนึ่งของพญานาค

(๖) **ถ้ำ และภูเขา** ชาวอำเภอโพธารมณ์เชื่อว่าพญานาคโดยมากจะมีที่อยู่คือ (๑) ถ้ำ (๒) ภูเขา เช่น ชีวายนาคผู้เป็นหลานของธรมูลนาถได้ไปอาศัยอยู่ที่ภูกำพร้าหรือตอยกปณศิริที่ตั้งของพระธาตุพนม^{๔๖} พญาศรีสัตตนาถ ไปอยู่ที่ภูสีหรือดอนนันทกัษีหลวงพระบาง^{๔๗} สุวรรณนาถไปอยู่ที่ภูภูเวียง ส่วนพญานาคพุทโธปาปนาถไปอยู่ที่หนองบัวบานหรือภูพระบาทจังหวัดอุดรธานี ปีพพารนาถไปอยู่ที่ภูหลวง (พระธาตุบังพวน)^{๔๘} นอกจากเรื่องราวในตำนานแล้ว ปัจจุบันชาวอำเภอโพธารมณ์ก็มีความเชื่อว่าถ้ำต่างๆ ในริมสองฝั่งแม่น้ำโขงหรือบริเวณใกล้เคียงนั้นล้วนเป็นที่อยู่ของพญานาคหรือเป็นทางเดินไปสู่ภพของพญานาค เช่น (๑) ถ้ำดินเพียง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย^{๔๙} (๒) ถ้ำชัยมงคล ภูลังกา อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ มี^{๕๐} สำหรับภูเขานั้นก็มีอยู่หลายลูกที่เป็นที่อยู่ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธารมณ์ เช่น ภู ภูพระบาท ภูเขาควย เป็นต้น

(๗) **ปากแม่น้ำ** จากการศึกษาทั้งหมดเราจะพบว่า ในความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธารมณ์นั้นสถานที่อยู่ของพญานาคนอกจากจะเป็นแม่น้ำภูเขาหรือถ้ำเหวดังกล่าวมาแล้ว บริเวณปาก

^{๔๔} บรรหาร ทินประบุตร (บรรณาธิการ), *อิทธิปาฏิหาริย์พญานาคปู้อือลือเจ้าวังบาดาลบึงโขงหลง*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงคอนัก, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔-๔๖.

^{๔๕} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๔-๑๐๒. และดูใน อุดร จันทวัน, *นิทานอุรังคธาตุฉบับลาว*, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๔๘), หน้า ๘๘.

^{๔๖} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๓.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๔๘} อ้างแล้ว, หน้า ๙๒.

^{๔๙} ตรีนท พัทธน์โกศล, *พญานาคราช ย้อนรอยจากพุทธกาลสู่ตำนานแม่น้ำโขง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชิกเซ็นต์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๕๐} นครเศรษฐ์, *พญานาค เมืองลับแล*, (กรุงเทพมหานคร : ไพลินบุ๊คเนต, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

แม่น้ำ เช่น คำว่า ปากกะดิง หมายถึง ปากแม่น้ำปากกะดิง ปากสวย คือปากแม่น้ำหรือลำห้วยสวย ปากห้วยหลวง คือปากแม่น้ำห้วยหลวง เป็นต้น

(๘) **พุทธสถานสำคัญ** ชาวอำเภอโพนพิสัยมีความเชื่อว่าตามตำนานว่าเมื่อคราวที่พระพุทธรองค์ได้เสด็จมาที่แม่น้ำโขง แล้วทรงปราบนาคนทั้งหลายให้เป็นผู้ที่มีความเคารพในพระพุทธรศาสนาและต้องทำหน้าที่สำคัญคือการรักษา (๑) บ้านเมือง (๒) พระพุทธรศาสนา ดังนั้น พญานาคผู้ใหญ่โดยมากจึงมักจะอาศัยอยู่ ณ พุทธสถานที่สำคัญ เช่น สุขหัตถินาคราชอาศัยอยู่ในเวินสุก ทำหน้าที่ในการรักษาพระพุทธรบาทโพนฉั่น แขวงบอลิคำไซสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พญานาคพุทธรบาทปาปนาครอาศัยอยู่ภูพระบาทหนองหาน เพื่อรักษาพระพุทธรบาทที่พระพุทธรองค์ทรงประทับไว้ปีพพรรนาครอาศัยอยู่ภูหลวงเพื่อรักษาพระธาตุบังพวน และสระมูจลินท์ และที่วัดหลวงนี้ก็เชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ของพญานาคเช่นกัน

(๙) **ป่าไม้** ชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าพญานาคอาศัยอยู่ในป่าไม้ เช่น ป่ากุดแคน หรือป่าห้วยหลวง เป็นต้น

๓.๔.๗ นาคพิภพ หรือนาคโลก

จากการที่ได้กล่าวถึงสถานที่อยู่ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยพบว่าที่อยู่ของพญานาคคือนาคพิภพหรือเมืองบาดาล หรือ โดยมากจะเรียกกันว่า นาคโลก ส่วนชื่อเมืองนั้นไม่มีการระบุโดยเมืองดังกล่าวมีสถานที่ตั้งของเมืองมีอยู่ ๒ แห่ง คือ (๑) สถานที่ตั้งของเมืองที่อยู่ตามแม่น้ำ ภูเขา บึง สระ ห้วย หาดทราย เป็นต้น โดยเป็นเมืองซ่อนอยู่ในสถานที่นั้น^{๕๑} (๒) เป็นวิมานอยู่ใต้สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นเทพชั้นสูง^{๕๒} โดยเมืองจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ (๑) เป็นเมืองแก้วที่ซ่อนอยู่ภายใต้แม่น้ำ^{๕๓} (๒) เป็นเมืองที่ถูกเนรมิตขึ้นมาภายใต้พื้นพิภพ โดยมีภูมิประเทศคือ มีปราสาทราชวังสำเร็จแล้วด้วยแก้วมณี สถาปเมืองพญานาค หากพิจารณาตามหลักฐานความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัย ภายในเมืองจะมีปราสาทราชวังขนาดใหญ่สำเร็จด้วยแก้วมณี มีแสงระยิบระยับอันเนื่องมาจากแก้วแหวนเงินทองรัตนชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น ภายในเมืองจะไม่มีลมพัด แต่จะเต็มไปด้วยน้ำ เวลาแหงนดูท้องฟ้าก็จะเห็นเป็นเหมือนน้ำ ระยิบระยับอยู่ข้างบน และมีแสงทอดยาวลงมาจากบนฟ้ากว้างความอบอุ่นให้กับคนที่อาศัยอยู่ในเมือง ในเมืองจะมีแสงสว่างอยู่ตลอดเวลาและบรรยากาศก็ไม่ร้อนไม่หนาวจนเกินไป มีต้นไม้ในสวนเป็นผลไม้ที่มีผลหลากชนิดและรับประทานได้ พอสุกก็นั่นเต็มพ้นสามารถที่จะรับประทานได้เลยไม่ต้องซื้อขาย หรือมีการหวงแหนเนื่องจากเป็นผลไม้ที่เกิดจากบุญฤทธิ์ นอกจากนั้นในเมืองยังมีผู้คนในเมืองคล้ายๆ กับมนุษย์คือ

^{๕๑} กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารเล่มที่ ๔๓ ภาคที่ ๖๙-๗๐ นิทานเรื่องขุนบรมราชา พงศาวดารเมืองลานช้าง**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาดพริ้ว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๘., กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๕๒} ชลิต สัมโพธิ์ปัญญา, **เมืองไทยแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ พญานาคทั้งเจ็ดที่พระธาตุพนม**, (กรุงเทพมหานคร : ประชาช่าง, ๒๕๑๘), หน้า ๔๕.

^{๕๓} เรื่องพญานาคในประสมการณ์ของหลวงปู่ขาว พุทธบริษัทโต วัดป่าคุณคำวิปัสสนา อ.กุดบาก จ.สกลนคร ใน ภัทธานต์ กัมทอง (ใจ), **พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย**, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๕๖), หน้า ๙๔-๙๕.

(๑) มีผู้ครองนคร เรียกว่าพญานาค (๒) มีบุตรธิดาของผู้ครองนครนั้น (๓) มีเสนาอำมาตย์ของเมือง (๔) มีทหารผู้น้อยที่คอยรักษาเมือง โดยเฉพาะแต่ละเมืองจะมีทหารเฝ้าประตูทางเข้าเมืองในทิศต่างๆ ถึง ๔ ทิศ และมีทหารดูแลรักษาเมือง โดยการแต่งตัวของทหารรักษาเมืองจะแตกต่างกันบางเมืองทหาร โปกผ้าสีแดง บางเมืองโปกผ้าสีขาว หรือสีอื่น ๆ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับบุญบารมีของผู้ปกครองเมืองว่ามีสี ผิพรรณ หรือวรรณะใด ถ้าเจ้าเมืองทรงเครื่องสีแดงทหารโดยมากก็จะโปกผ้าแดงดังปรากฏในเรื่องเล่า ของหญิงสาวคนหนึ่งชาวอำเภอโพธิ์ชัยว่า

เมื่อลืมนอนตื่นปรากฏว่าตนมาอยู่อีกเมืองหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับเมืองมนุษย์ มีดิน มีบ้านเรือนเรียงรายกันอยู่ แต่จะมีแปลกก็ตรงที่ทุกคนจะนุ่งผ้าแดง และมีผ้าพันศีรษะเป็นสีแดงเหมือนกัน โดยด้านหน้าจะปล่อยให้ผ้าแดงห้อยลงเหมือนกับหาง เมื่อเดินตามชายคนนั้น (กลับร่างหมู กลายเป็นคน) ก็มีชาวบ้านถามกันว่า นามมนุษย์ลงมาทำไม (เพราะกลืนมนุษย์ต่าง กับเมืองบาดาล) ชายคนนั้นก็บอกว่าพามาเที่ยวดูเมือง ได้เดินไปเรื่อย ๆ เมื่อแหงนหน้ามองดู ท้องฟ้ากลับ ปรากฏว่าเป็นสีน้ำตาลอ่อนๆ เหมือนสีขุนๆ ของน้ำ^{๕๔}

ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของการแต่งตัวของพญานาคอีกเมืองหนึ่ง แต่ในบางเมืองพญานาคก็จะ แต่งตัวด้วยชุดแบบอินเดียมีรูปนาคาคาศีระ^{๕๕} เสื้อผ้าจะนิยมสีชมพูเรื่อย ๆ โดยเฉพาะผู้หญิงที่อยู่ในชั้น ของวงศ์วานกษัตริย์ และเครื่องประดับว่าสีชมพูเรื่อย ๆ นั้นจะเป็นเครื่องแต่งกายที่บรรดานางนาคหรือ นาคก็ถนัดจะชอบกัน เพราะแม้แต่เทียนที่ใช้บูชาจะมีสีชมพู^{๕๖} แต่ถ้าเจ้าเมืองก็จะมีเครื่องทรงกษัตริย์ เป็นการเฉพาะตามแต่วรรณะ หรือผิว เพราะบางเมืองเจ้าเมืองจะมีรูปร่างสีผิวจะดำ^{๕๗} หรือวรรณะ แตกต่างกัน ส่วนวิถีชีวิตของพญานาคและผู้คนในเมืองในบางเมืองจะมีวิถีชีวิตเหมือนกับโลกมนุษย์คือ อาจจะมีการทำไร่ ไถนา ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ หรือประกอบอาชีพอื่นตามแต่จะมีคำบัญชาหรือความ ต้องการของผู้ปกครองเมืองนั้นก็ได้ และพญานาคแต่ละองค์จะมีวัตถุล้ำค่ามีชื่อว่า “มณีนาคราช” เป็นเครื่องประดับ

สำหรับการเดินทางไปมาระหว่างเมืองนาคกับมนุษย์หรือโลกอื่นตามความเชื่อเรื่องพญานาค ของชาวอำเภอโพธิ์ชัยพบว่า พญานาคจะเดินทางไปเมืองอื่นหรือติดต่อระหว่างมนุษย์กับนาคหรือนาค กับมนุษย์โดยมีช่องทางในการติดต่อกันหลายช่องทาง คือ (๑) ประตูเมืองหรือหน้าด่านทางเข้าออกเมือง นาค หรือที่เรียกว่า รูพญานาค(๒) ผ่านรูปร่างที่เป็นพญานาคหรืองู ในการเดินทางไปสู่โลกมนุษย์ของ พญานาคในบางโอกาสก็ขึ้นมาทางน้ำในรูปร่างของพญานาคหรืองู โดยการขึ้นมาในรูปพญานาคจะ ปรากฏให้ผู้คนเห็นเป็นรูปพญานาคที่มีหงอนสีแดงนัยน์ตาสีแดง ลำตัวนาคใหญ่เท่ากับลำตาลหรือขนาด เล็กตามแต่โอกาส (๓) ผ่านทางเทวฤทธิ์ เนื่องจากนาคเป็นสัตว์กึ่งเทพกึ่งสัตว์เป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์มาก สามารถเดินทางไปมาได้โดยสะดวกทั้งทางน้ำ บนบก และบนอากาศ นาคจะไปได้เสมอ (๔) ขึ้นมาจาก น้ำแล้วแปลงร่างเป็นมนุษย์หรือสัตว์

^{๕๔} พูนศักดิ์ สักกทัตติยกุล, “เหตุเกิดที่โพธิ์ชัย”, <http://www.thaigoodview.com>, (๑๖ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๕๕} สัมภาษณ์ คุณเรณู ชื่นเสมา, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ คุณดรุตาว ณ หนองคาย, ๒ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายบุญกว้าง ภักดีปัญญา, อดีตเจ้าอาวาสวัดไทย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

๓.๔.๘ รูปร่างของพญานาค จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่า รูปร่างของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยจะมีลักษณะสำคัญในตำนานอุรังคธาตุรูปร่างของพญานาคในลักษณะที่เป็นงูคือ เป็นงูมีเกล็ดสีทองมีหงอนสีแดง^{๕๘} ส่วนลักษณะของรูปร่างของพญานาคที่เป็นความเชื่อหลักของชาวอำเภอโพธิ์ชัยและเป็นรูปร่างที่ได้รับการยืนยันตลอดมา ว่าในบางโอกาสที่เหมาะสมพญานาคทั้งหลาย ก็สามารถที่จะเนรมิตร่างกายให้เป็นมนุษย์ได้ในหลายรูปแบบ เช่น (๑) เป็นชีปะขาวสวมหมวกไหมพรมสีแดง (๒) เป็นมาณพรูปงามหนุ่มหล่อผ้าสีขาว^{๕๙} หรือถ้าเป็นงูที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากงูโดยทั่วไป คือ งูมีหงอนสีแดงหรือมีเกล็ดสีเขียว เงิน ทอง หรือนิล มีความระยิบระยับ นอกจากนั้นยังมีรูปร่างเป็นปลา เช่น เป็นปลาบึกในกรณีของสามเณรที่วัดถ้ำดินเพียงที่เมื่อไปเหยียบพวงมาลัยในถ้ำแล้วก็กลายร่างเป็นปลาบึก^{๖๐} ในบางครั้งก็มาในรูปของคณธรรมา เช่น กรณีการบันทึกของพระใบฎีกาบุญกว้าง ปกสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย โดยท่านได้บันทึกว่า ในปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ในวันเข้าพรรษา เวลาประมาณ ๓ ทุ่ม ขณะท่านนั่งอยู่ในกุฏิได้มีชายหญิง ๒ คนมาเรียกที่หน้ากุฏิ และท่านก็เปิดออกไปรับและเรียกขึ้นมาเพื่อสนทนาด้วย โดยชายหญิงสองคนนั้นแต่งตัวเหมือนพระราชา พระราชินี ซึ่งท่านเองนึกในตอนแรกว่าทั้งสองจะพึงเลิกจากการไปแสดงลิเกหรือละครที่ไหนมาจึงแวะมาหาท่าน ท่านสังเกตเห็นอาการกิริยาของชายหญิงสองคนนั้น เป็นคนเรียบร้อยเมื่อทั้ง ๒ กราบแล้วได้นำพานดอกไม้ ๑ พานเข้ามาถวายท่านพอท่านรับพานดอกไม้ก็สังเกตเห็นว่าชายหญิง ๒ คนนั้นมีผิวกายสีดำเหมือนฉาบทาอะไรไว้ และทั้งสองก็ได้กราบเรียนท่านว่า พระคุณเจ้าเราขอให้พระคุณเจ้าสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ให้หน่อย โดยสร้างหันหน้าลงสู่แม่น้ำโขง เพื่อเป็นที่สักการบูชาของเหล่าลูกหลานพญานาคในเมืองบาดาล ขอให้พระคุณเจ้าสร้างให้พวกเราด้วยเถอญ ท่านจึงตอบว่าในโบสถ์ก็มีพระองค์ใหญ่อยู่ขอให้โยมไปกราบได้เลย ชายผิวดำแต่งเครื่องทรงกษัตริย์จึงตอบว่า

หลวงพ่อก่อนประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงแต่เมื่อหลายปีก่อนวัดไทยร้อยถนและสร้างหลังใหม่ เมื่อสร้างเสร็จก็ได้นำหลวงพ่อก่อนไปประดิษฐานไว้ที่ศาลาอุโบสถ ซึ่งหลวงพ่อก่อนนั้นหันหลังให้ลูกหลานนับแต่นั้นมา ธรรมาเรานั้นสามารถเข้ามาราบได้ แต่บรรดาลูกหลานของเราที่ยังไม่มีบารมีพ่อก่อนไม่สามารถขึ้นมาราบไหว้ได้ ขอให้พระคุณเจ้าสร้างพระองค์ใหม่ให้ด้วยเถิด^{๖๑}

เมื่อท่านตอบว่าท่านฟังบวชไม่นานและฟังมาเป็นเจ้าอาวาสแล้วจะมีปัญญาสร้างพระองค์ใหญ่ได้อย่างไร ชายหญิงสองคนก็ตอบว่าไปไม่เป็นไรจะช่วยเหลือก็ได้กราบลากลับ ซึ่งหลังจากชายหญิงที่พบและมาหาวันนั้นกลับไปแล้ว ท่านพระใบฎีกาบุญกว้างก็ได้ประสบเหตุหลายอย่าง ที่นำท่านไปสู่การสร้างพระองค์ใหญ่ ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่วัดไทย โดยภายหลังท่านก็ได้ทราบว่าชายหญิงที่มาหาท่านนั้นที่แท้จริงคือพญานาค ๒ สามภรรยาที่รักษาเมืองอยู่ในใต้แม่น้ำโขงนั่นเอง

^{๕๘} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๑.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๖๐} ตริทศ พิพัฒน์โกศล, **พญานาคราช ย้อนรอยจากพุทธกาลสู่ตำนานแม่น้ำโขง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชิกเซ็นต์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๓-๑๔๖.

^{๖๑} พระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร, **พญานาควัดไทย**, (กรุงเทพมหานคร : คอมม่า ดีไซน์ แอนปรีน จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙-๒๑.

๓.๔.๙ อุปนิสัยของพญานาค

จากการศึกษาหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยมาทั้งหมดพบว่าพญานาคมีอุปนิสัยซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของความเป็นนาคคือ

๓.๔.๙.๑ มินิสัยโกรธง่าย สำหรับอุปนิสัยประการแรกของพญานาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยที่สำคัญคือความเป็นผู้มักโกรธ โดยพญานาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยนั้นจะมีอารมณ์โกรธง่าย แม้บางเรื่องเป็นที่เรื่องที่ไม่ควรจะโกรธก็โกรธ

๓.๔.๙.๒ มีอุปนิสัยรักความสะอาด คือมีอุปนิสัยอย่างหนึ่งคือ ชอบความสะอาด เนื่องจากในภพภูมิของตนเป็นภพภูมิแห่งความบริสุทธิ์ เริ่มจากความบริสุทธิ์แห่งศีลและสัจจะเป็นที่ตั้ง และบรรดาบ้านเมืองก็ล้วนแล้วด้วยเพชรนิลจินดาหรือแก้วแหวนเงินทองต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น ความบริสุทธิ์ของภพภูมิดังกล่าวจึงส่งผลถึงอุปนิสัยคือความเป็นผู้รักษาความสะอาด เช่น กรณีมีข้อห้ามของชาวโพธิ์ชัยเรื่องการห้ามเอามุ้งที่ใช้แล้วไปซักในแม่น้ำโขง เพราะจะเกิดอุบัติเหตุทันที^{๖๒}

๓.๔.๙.๓ มีอุปนิสัยที่มั่นคงต่อสัจจะ เนื่องจากภพพญานาคเป็นภพที่มีกฎระเบียบที่ชัดเจน โดยกฎระเบียบประการหนึ่งนั่นก็คือการรักษาสัจจะและสัจจะนั่นถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของเหล่าพญานาคทั้งหลาย เมื่อใดก็ตามมนุษย์ได้มีการให้สัจจะกับพญานาคแล้วไม่ทำตาม นาคก็มีสิทธิในการที่จะทำอันตรายผู้นั้นได้^{๖๓} หรือแม้แต่ในสังคมของนาคเอง หากว่ามีใครไม่รักษาสัจจะก็จะถูกลงโทษจากผู้เป็นใหญ่ในเมืองนาคนั้น แต่ถ้ารักษาสัจจะแล้วเหล่าพญานาคทั้งหลายก็จะช่วย

๓.๔.๙.๔ มีอุปนิสัยรู้จักบุญคุณผู้อื่น สิ่งหนึ่งที่เหล่าพญานาคมีต่อตนเองและผู้อื่นก็คือ การสำนึกในคุณความดีของผู้ที่ทำอุปการะแก่ตน เมื่อใครก็ตามที่ได้ทำอุปการะแม้แต่เพียงนิดหน่อยสิ่งนั้นย่อมเป็นเครื่องหมายให้เหล่าพญานาครู้สึกสำนึกในบุญคุณนั้น ซึ่งไม่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น แม้แต่ในอดีตชาติหลายชาติ เมื่อสามารถที่จะตามหาหรือพบเจอกันในกระบวนการแห่งวิญญูสงสารนี้ เหล่าพญานาคก็จะพากันมาช่วยเหลืออยู่เสมอ

๓.๔.๙.๕ ชอบเฝ้าสมบัติ เป็นที่ทราบกันว่า เมืองพญานาคของพญานาคเป็นสถานที่ซึ่งเต็มไปด้วยทรัพย์สินสมบัติมากมาย โดยเฉพาะแล้วสมบัตินั้นก็จะมีพญานาคจะเป็นผู้ทำหน้าที่เฝ้าสมบัติ ซึ่งจากการกล่าวมาจะพบว่า โดยปกติพญานาคจะมีจิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สมบัติ ดังนั้น จึงมีอุปนิสัยชอบสะสมสมบัติและมีจิตติดอยู่กับการเฝ้ามันด้วย

๓.๔.๙.๖ มีอุปนิสัยชอบทำบุญกุศล เนื่องจากพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์ชัยนั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ โดยเฉพาะการทำหน้าที่หลักที่สำคัญก็คือ การปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนของ (๑) ศาสนสถานและ (๒) ศาสนบุคคล โดยในศาสนาบุคคลถือว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญ เพราะบรรดาพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญกับพญานาค เนื่องจากเป็นเพื่อนบุญที่พญานาคทั้งหลายสามารถสร้างบุญหรือทำบุญกับพระสงฆ์เหล่านั้นได้ (๓) มีอุปนิสัยชอบอุปถัมภ์ผู้ปฏิบัติธรรม

^{๖๒} พระอธิการบุญกว้าง ปภสฺสโร, พญานาควัดไทย, (กรุงเทพมหานคร : คอมม่า ดีไซน์ แอนปรีน จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕๖.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

สืบเนื่องมาจากอุปนิสัยที่ชอบทำบุญ อีกประการหนึ่งคือชอบอุปัชฌาย์ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือว่าพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พญานาคจะเข้ามาช่วยเหลือเสมอ^{๖๔}

๓.๔.๑๐ ฤทธิ์ของนาค

สำหรับชาวอำเภอโพธารมณ์มีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า พญานาคเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์มีอำนาจสามารถที่จะคลั่งคลั่งสิ่งๆที่ตนปรารถนาได้ตามความต้องการ ซึ่งอำนาจและฤทธิ์ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธารมณ์ก็คือ

๓.๔.๑๐.๑ การไปมาด้วยอำนาจ เนื่องจากนาคเป็นสัตว์ทิพย์ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นธรรมดาที่พญานาคจะสามารถมีฤทธิ์ในการหายตัวหรือทำให้ปรากฏตัวในสถานที่ต่างๆ ได้โดยสะดวก ซึ่งการมาการไปของพญานาคจะไปด้วยการ (๑) ดำดินไปแล้วปรากฏรูปร่างเป็นนาคให้ผู้ใดต้องการให้เห็น ได้เห็น ได้พบพูดคุย โดยการดำดินดังกล่าวเป็นไปด้วยอำนาจแห่งฤทธิ์ที่มีอยู่ของตน (๒) หายตัวไปสู่ที่ต่าง ๆ ในกรณีของพญานาคที่มีบุญบารมีมากกว่าพญานาคคนอื่น หรือพญานาคที่บำเพ็ญเพียรเจริญสมณวิปัสสนาจนได้ฌานก็จะสามารถไปมาได้ด้วยอำนาจแห่งฌานคือหายตัวไปปรากฏกายในที่ต่าง ๆ ได้ (๓) การไปมาด้วยอำนาจของพลังความเป็นนาค ได้แก่ การไปในแม่น้ำ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำจิม แม่น้ำมูล แม่น้ำชี หรือในห้วยหนองคลองบึง ก็จะไปด้วยฤทธิ์ของนาคที่มีมานับตั้งแต่ได้ถือกำเนิดมา โดยการไปทางน้ำหรือสถานที่ซึ่งมีน้ำถือว่าเป็นสถานที่ที่นาคสามารถจะไปมาได้ เพราะเหตุที่พญานาคมีธาตุน้ำที่ใดมีน้ำก็จะสามารถไปได้^{๖๕} ดังนั้น การไปมาโดยอำนาจที่เกิดจากบุญบารมีและกำลังแห่งการปฏิบัติธรรมย่อมเป็นสิ่งที่สามารถจะเกิดขึ้นได้

๓.๔.๑๐.๒ การเนรมิตร่างกาย สำหรับฤทธิ์ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธารมณ์อันดับต่อไปก็คือ ฤทธิ์เกี่ยวกับการเนรมิตร่างกายให้เป็นไปในรูปร่างๆ กันสุดแต่ที่พญานาคตนนั้นต้องให้เป็นไปเช่นไร

๓.๔.๑๐.๓ มีพิษกล้า เนื่องจากพญานาคเป็นสัตว์ทิพย์ที่มีรูปร่างคล้ายงู ดังนั้น จึงมีพิษคล้ายงู แต่มีความแรงกว่างู พิษของนาคถือได้ว่าเป็นฤทธิ์อย่างหนึ่งเนื่องจากนาคสามารถใช้ฤทธิ์นี้เพื่อปกป้องตนเองได้ เช่น การทำร้ายศัตรูหรือผู้ที่เข้ามารุกราน โดยพิษของพญานาคถือว่ามีพิษร้ายแรงมากสามารถที่จะทำให้มนุษย์และสัตว์ตายได้ในทันที เช่น เรื่องเล่าหรือตำนานพญานาคคายพิษที่เมืองเปงจาน ต.โพธารมณ์ อ.โพธารมณ์ จ.หนองคาย โดยมีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่งได้มีนาคราชตนหนึ่งได้อาศัยอยู่ใต้บาดาล และได้ทำรูขึ้นมา เรียกว่า “ปล่องฟ้า” เมื่อถึงวันพระ (ครบ ๑๕ วัน) นาคราชนี้ก็จะโผล่ขึ้นมาพ่นพิษ (คายพิษ) และแต่ละครั้งที่นาคราชคายพิษ ก็จะทำให้ประชาชนชาวเมืองเปงจานเจ็บป่วย นอกจากนั้นบางครั้งก็ก่อให้เกิดพายุใหญ่พัดบ้านเมือง ทำให้ผู้คนล้มตาย บ้านเรือนเสียหาย พลเมืองต้องย้ายหนี อพยพแยกย้ายกันไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ โดยไปทางหนองคายบ้าง เวียงจันทน์บ้าง ทั้งให้เมืองเปงจานกลายเป็นเมืองร้าง ในที่สุดเจ้าเมืองก็ประกาศหาคนที่ปราบนาคราชตนนี้ ต่อมาได้มีชายหนุ่มรูปงามที่มีวิชา คาถา อาคมวิเศษคนหนึ่งมีความสามารถปราบนาคราชได้ โดยการใช้ของ

^{๖๔} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑-๙๕.

^{๖๕} ชลิต สัมโพธิปัญญา, **เมืองไทยแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ พญานาคทั้งเจ็ดที่พระธาตุพนม**, (กรุงเทพมหานคร : ประชาช่าง, ๒๕๑๘), หน้า ๕๓.

ทองคำปัดรูปพญานาคเอาไว้จนสำเร็จ และนับแต่นั้นมาเมืองเปงจานก็มีแต่ความสงบสุขร่มเย็นตลอดมา และบ่อน้ำแห่งนี้ก็มีชื่อเรียกว่า “ปล่องฟ้า” อยู่เช่นเดิมและปัจจุบันยังอยู่ที่วัดเปงจานใต้^{๖๖}

๓.๔.๑๐.๔ มีฤทธิ์ในการสร้างแม่น้ำ นับว่าเป็นคุณลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยเกี่ยวกับฤทธิ์ของพญานาคประการหนึ่งก็คือ เป็นผู้มียุทธในการสร้างแหล่งน้ำคือ แม่น้ำ, หนองน้ำ หรือบึงต่างๆ ได้

๓.๔.๑๐.๕ มีฤทธิ์ในการสร้างและทำลายเมือง นอกจากพญานาคจะมีฤทธิ์ในการสร้างแม่น้ำและแหล่งน้ำสำคัญแล้ว พญานาคยังมีฤทธิ์สามารถสร้างเมืองและทำลายเมือง เช่น การสร้างเมืองสำคัญ เช่น สร้างเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น^{๖๗}

๓.๔.๑๐.๖ มีฤทธิ์ในการทำลายเมือง สำหรับการทำลายเมือง ก็ถือว่าเป็นฤทธิ์อีกอย่างหนึ่งของพญานาค โดยฤทธิ์ในการทำลายเมืองก็ได้แก่ กรณีการทำลายเมืองหนองหารหลวง และหนองหานน้อยของพญานาคชื่อว่า ธนมูลนาคและพุทโธธปาปนาคกับสุวรรณนาค^{๖๘}

๓.๔.๑๐.๗ มีฤทธิ์ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลได้ สำหรับฤทธิ์พญานาคในข้อนี้โดยมากจะไม่ปรากฏในตำนานแต่จะปรากฏในนิทานโดยเฉพาะในนิทาน เช่น เรื่องพญาคันคากที่ได้มีการระบุว่า พญานาคเป็นผู้ทำหน้าที่โดยตรงในการให้น้ำหรือบันดาลให้ฝนตกตามคำสั่งของพญาแถน^{๖๙} จะพบว่า พญานาคเป็นสัตว์ที่สามารถแสดงฤทธิ์ในการทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลได้ โดยฤทธิ์ที่ทำให้เกิดฝนตกดังกล่าว ตามความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าจะมีเฉพาะพญานาคเท่านั้นที่ทำได้และถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำไม่เช่นนั้นจะทำให้เกิดฝนแล้งได้

๓.๔.๑๐.๘ มีฤทธิ์ทำให้เกิดบั้งไฟพญานาค เมื่อกล่าวถึงบั้งไฟพญานาคถือได้ว่าเป็นความเชื่อเฉพาะของชาวอำเภอโพนพิสัยทั้งฝั่งไทย และฝั่งลาวที่เชื่อว่า ลูกไฟสีชมพูอมแดงหรือสีเขียวมรกตที่ปรากฏขึ้นในริมสองฝั่งโขงในเขตจังหวัดหนองคาย-บึงกาฬ และฝั่งประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้น เป็นปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ที่พญานาคได้จุดไฟขึ้นมาเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้าในวันออกพรรษาคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ของทุกปี ซึ่งบรรดาผู้รู้ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นพระหรือคฤหัสถ์ชาวบ้านโดยทั่วไปต่างก็เชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่พญานาคได้สร้างขึ้น หรือกระทำขึ้น^{๗๐} แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความเชื่อนี้ก็ถูกคัดค้านจากนักวิทยาศาสตร์บางท่านที่ได้เสนอข้อคิดเห็นว่า บั้งไฟพญานาคนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โดยลูกไฟนั้นเกิดจากแก๊สมีเทน ไม่ได้เกิดจากการกระทำของพญานาคแต่ประการใด^{๗๑} ส่วนนักจินตนาการคือผู้สร้างภาพยนตร์กลับสร้างเรื่องราวที่ออกมาในทำนองว่า บั้งไฟพญานาคเกิดมาจากการทำของมนุษย์คือหลวงตาภิษุไม่ก็รูป เพื่อเป็นการ

^{๖๖} “พญานาคคายนพิช”, ใน www.kunkroo.com สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๖๐.

^{๖๗} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๖๙} พระอรียานุวัตร เขมจารี, **พญาคันคาก (จักรพรรดิคันคากน้อยเสี้ยวพญาแถนหลวง)**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๗๐} โกเมน โปตะวัฒน์, **บั้งไฟพญานาค ปรากฏการณ์มหัศจรรย์**, (หนองคาย : เอกสารเย็บเล่ม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๗๑} พนิดา ไชยปริศนาบั้งไฟพญานาค ART&CULTURE ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘), หน้า ๗๗-๘๐.

บูชาพระพุทธเจ้าในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ของทุกปี ซึ่งเรื่องราวในจินตนาการเช่นนี้ก็สอดคล้องกับการทำข่าวของสำนักข่าวสถานีโทรทัศน์ชื่อดังในยุคนั้น คือ ไอทีวี (ITV) ที่ให้ข่าวแก่สังคมว่า บั้งไฟพญานาคเกิดมาจากการกระทำของมนุษย์ คือ การยิงปืนลูกไฟของทหารบ้านชาวลาว^{๗๒} โดยข้อเสนอเช่นนี้ก็มีนักวิชาการของมหาวิทยาลัยขอนแก่นท่านหนึ่งคือ ดร.มนตรี บุญเสนอ ได้ออกมาระบุไปในแนวทางเดียวกันว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างบั้งไฟไม่ใช่พญานาค^{๗๓} แต่กรณีข้อสันนิษฐานว่าบั้งไฟพญานาคเกิดจากการยิงปืนของทหารลาวนั้น เอกอัครราชทูตของลาวก็ออกมายืนยันอย่างชัดเจนว่า ลาวไม่มีนโยบายให้ทหารบ้านยิงปืนเล่นในวันออกพรรษา เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงไม่มีเหตุผลใดที่จะบอกว่า บั้งไฟพญานาคเกิดมาจากการสุมปืนทั้งนี้เพราะบั้งไฟพญานาคเกิดตลอดแนวลำแม่น้ำโขงระยะทางกว่า ๓๐๐ กิโลเมตร ซึ่งเป็นไปไม่ได้เลยที่จะเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวได้^{๗๔} เพราะถ้าหากมีการยิงปืนจริงปีหนึ่งคงใช้คนกว่า ๓,๐๐๐ คน หรือทหารเป็นจำนวนมากยิงปืน แต่ที่สำคัญชาวลาวก็พบเห็นบั้งไฟพญานาคเหมือนกันที่แม่น้ำจัม ดังนั้น ข้อสันนิษฐานว่ามนุษย์เป็นผู้ทำบั้งไฟจึงเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผลเพียงพอ

๓.๔.๑๐.๙ มีฤทธิ์ทำให้เกิดรอยประหลาด (รอยเลื้อย) สำหรับชาวอำเภอนิพนธ์พิสัย นอกจากจะมีความเชื่อว่านาคมีฤทธิ์ทำบั้งไฟบูชาพระพุทธองค์ในวันออกพรรษาแล้ว ก็ยังมีความเชื่อว่าพญานาคในชาวอำเภอนิพนธ์พิสัยมีฤทธิ์แสดงรอยเลื้อยให้ปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ ได้ ซึ่งกรณีรอยพญานาคนั้นถือว่าเป็นเหตุการณ์ประหลาดที่เป็นที่เล่าขานกันของชาวอำเภอนิพนธ์พิสัยในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา โดยปรากฏการณ์ “รอยพญานาค” ถือว่าเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่มักจะปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคซึ่งทำให้ชาวอำเภอนิพนธ์พิสัยทั้งลาวและไทยเกิดความตื่นเต้นและมีการวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานา และที่สำคัญก็มีความเชื่อต่อปรากฏการณ์รอยพญานาคที่ปรากฏบนกระโปรงรถ หลังคารถ หรือหาดทราย พื้นบ้าน หรือแม้แต่ห้องพระ หรือกระจกตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งชาวอำเภอนิพนธ์พิสัยเชื่อว่ารอยที่เกิดขึ้นมาจากฤทธิ์ของพญานาคที่ทำให้ปรากฏเป็นรูปไว้

สำหรับรอยประหลาดหรือที่เรียกกันว่า “รอยพญานาค” จะมีลักษณะของรอยที่แตกต่างกันคือ รอยเลื้อยยาว หรือรอยเลื้อยมีขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ที่แตกต่างกัน แล้วแต่พื้นที่ซึ่งรอยประหลาดจะปรากฏในหลายกรณี เช่น รอยประหลาดบนรถสองสามล้อรถอาชีพอ้ายผลไม้ที่อำเภอนิพนธ์พิสัย^{๗๕} รอยประหลาดที่วัดพระธาตุพนมพบบที่บริเวณสระโบราณ^{๗๖} รอยประหลาดที่หาดทรายหน้าวัดหาย

^{๗๒} โกเมน โปตะวัฒน์, **แกะรอยไอทีวี: เรื่องบั้งไฟพญานาค**, (หนองคาย : เอกสารเย็บเล่ม, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๗๓} โกเมน โปตะวัฒน์, **บั้งไฟพญานาค ปรากฏการณ์มหัศจรรย์**, (หนองคาย : เอกสารเย็บเล่ม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑.

^{๗๔} อุดม เขียววงศ์, **ศรัทธาของพญานาค**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญาไทย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๗๕} ทรงสมัย สุทธิธรรม, **พญานาคมหัศจรรย์ลุ่มน้ำโขงและปรากฏการณ์ผีจางหิ้งคำชะโนด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พายัพ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕.

^{๗๖} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “ฮือฮารอยพญานาคกลางสระพระธาตุพนม”, **ข่าวสด**, (๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๘), แหล่งที่มา : <http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=46> [๒๙ พ.ย.๒๕๕๕].

^{๗๗} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “รอยพญานาคหน้าวัดริมฝั่งโขง”, **ข่าวสด**, (๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๔), แหล่งที่มา : <http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=46> [๒๙ พ.ย.๒๕๕๕].

รอยประหลาดที่โรงแรมไทยลาริเวอร์ไซด์ จังหวัดหนองคาย^{๗๘} รอยประหลาดที่บ้านคำโป่งเป้ง ต.ค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ปรากฏบริเวณกันสระว่ายน้ำปรากฏเป็นรอยคดเคี้ยวไปมายาวประมาณ ๕ นิ้ว^{๗๙} รอยพญานาคที่บ้านคุณนรรัตน์ สุทธิจรรยา หลังสนามกีฬาจังหวัดหนองคาย ปรากฏเป็นรอยประหลาดบนหลังคารถคล้ายรอยพญานาคคดเคี้ยวไปมา^{๘๐} รอยประหลาดที่ อบต.โพนแพง จังหวัดหนองคาย ปรากฏเป็นรอยที่มีลายของสัตว์เลื้อยคลานชัดเจนอยู่บนตัวรถเก๋งของนายสมชาย ฉันทโชคดี^{๘๑}

รอยประหลาดที่จังหวัดอุดรธานี ปรากฏที่ผากระโปรงรถยนต์ที่บ้านเลขที่ ๕๙๒/๑๗ ซอยศรีรัฐกิจ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีลักษณะเป็นรอยเลื้อยของสัตว์เลื้อยคลาน^{๘๒} หรือรอยประหลาดที่วัดพารามสี จังหวัดอุดรธานี ที่ปรากฏรอยสัจของสัตว์เลื้อยคลานขนาดใหญ่กว้างประมาณเกือบฟุต บริเวณหน้าศาลาการเปรียญชาวบ้านและพระเชื่อว่าเป็นรอยพญานาค^{๘๓} นอกจากนี้ยังมีรอยประหลาดเช่นเดียวกันนี้ที่วัดจันทระประสิทธิ์ ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู^{๘๔} และรอยประหลาดที่ศาลาการเปรียญวัดสิริสุขโข เมืองคำชะโนด^{๘๕} ซึ่งรอยต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงนั้นชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นรอยพญานาค

สำหรับความเชื่อเรื่องฤทธิ์ของพญานาคที่ได้ทำรอยพญานาคเลื้อยให้ปรากฏนี้ยังไม่มีทัศนะของนักวิชาการหรือผู้รู้มาสนับสนุนหรือปฏิเสธเนื่องจากถือว่าเป็นความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น แต่สำหรับทัศนะในเชิงประสบการณ์ทางศาสนาโดยเฉพาะประสบการณ์ทางด้านสมาธิของพระเถระบางรูป เช่น หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนาธุระของภาคอีสาน ได้ให้คำอธิบายว่า รอยประหลาดที่ปรากฏขึ้นเช่นดังที่ปรากฏในหลาย ที่นั้น เป็นรอยที่เกิดจากฤทธิ์ของพญานาคที่ต้องการที่จะให้ผู้คนในที่นั้น ทราบว่า เป็นสถานที่อยู่ของตนหรือตนเอง (พญานาค) มีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ + บุคคลในสถานที่นั้น ซึ่งหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ในเรื่องการตั้งชื่อวัดป่าบ้านนามน อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนครว่า ครั้งหนึ่งท่านได้ไปจำพรรษาปลั๊กิเวกที่วัดป่าบ้านนามนปรากฏว่า ทุกคืนจะมีพญานาคมาฟังธรรมเป็นจำนวนมาก และเพื่อเป็นการยืนยันว่าพญานาคมาฟังธรรมกับท่านจริง เหล่าพญานาคจึงได้ทำรอยไว้โดยมีหลักฐานปรากฏเป็นรอยพญานาคบริเวณพื้นกุฏิ และเพื่อเป็นการให้เกียรติกับพญานาค ซึ่งท่านจึงแนะนำให้เปลี่ยนชื่อจากวัดป่าบ้านนามนเป็นวัดป่านาคนิมิต ตามการ

^{๗๘} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “รอยพญานาคที่โรงแรมไทยลาริเวอร์ไซด์ จังหวัดหนองคาย”, ผู้จัดการ, (๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๘), แหล่งที่มา : <http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=46>.

^{๗๙} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “พบรอยพญานาคที่บ้านคำโป่งเป้ง ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, ผู้จัดการ, (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑).

^{๘๐} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “ตื่น พบรอยประหลาดในบ้าน เชื่อว่าเป็นรอยพญานาคที่ จังหวัดหนองคาย”, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

^{๘๑} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “พบรอยประหลาดข้างกระโปรงรถยนต์”, ข่าวสด, (๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑).

^{๘๒} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “รอยพญานาค”, ข่าวสด, (๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๒).

^{๘๓} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “พบรอยประหลาดที่อุดรธานี”, ไทยรัฐ, (๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๓).

^{๘๔} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “ชาวบ้านตื่นรอยพญานาค”, เดลินิวส์, (๒๕ กันยายน ๒๕๕๑).

^{๘๕} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธรูป, “พบรอยพญานาคที่คำชะโนด”, ข่าวสด, (๙ กันยายน ๒๕๕๘).

ปรากฏรอยพญานาค^{๘๖} ซึ่งกรณีดังกล่าวย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่า ปรากฏการณ์รอยพญานาคเป็นสิ่งที่เกิดมาโดยฤทธิ์ของพญานาค

๓.๔.๑๐.๑๐ เข้าสู่มนุษย์เพื่อบอกเหตุการณ์ สำหรับกรณีการเข้าสู่หรือใช้ร่างมนุษย์เป็น “ทาง” ในการบอกความจริงหรือสื่อสารกับมนุษย์ถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการแสดงฤทธิ์อันเป็นฤทธิ์ทางจิตที่พญานาคสามารถกระทำได้ โดยกรณีของการสิงร่างมนุษย์เพื่อสื่อสารหรือเพื่อจะช่วยเหลือมนุษย์ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย เช่น กรณีของยายกี ร่างทรงที่เป็นผู้สื่อสารสิ่งที่พญานาคต้องการของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย ซึ่งคำบอกเล่าของการทรงนั้นสามารถให้ผลในสิ่งที่ชาวโพธิ์พิสัยต้องการได้

๓.๔.๑๐.๑๑ การแสดงฤทธิ์ด้วยการปรากฏตัวในที่ต่างๆ สำหรับพญานาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมิใช่เรื่องที่เล่ากันเพียงตำนานเท่านั้น แต่ในบางมิติมีเรื่องเล่าที่อ้างอิงมาจากประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้คนในสองฝั่งโขงด้วย แต่ถึงอย่างนั้นก็พบว่า เรื่องเล่าดังกล่าวยังไม่มีใครสามารถที่จะจับพญานาคตัวเป็นๆ มาพิสูจน์ได้ จะมีก็เพียงการเทียบเคียงกับพญานาคที่ปรากฏในเชิงบันไดโบสถ์เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีบางเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วผู้คนก็เชื่อว่า นั่นเป็นการปรากฏตัวของพญานาคจริงๆ โดยเหตุการณ์ที่แสดงว่าพญานาคแสดงฤทธิ์ปรากฏกายให้เห็นก็คือ (๑) กรณีประสบการณ์ผู้พบเห็นพญานาคส่วนตัว สำหรับการแสดงฤทธิ์ของนาคนั้นผู้วิจัยได้อธิบายไว้แล้วในหัวข้อเรื่องการเนรมิตร่างกาย ซึ่งจะพบว่า การแปลงร่างของนาคเป็นไปได้ดั่งใจคิดตามที่ตนปรารถนาให้เป็นอะไรก็ได้ เช่น เป็นนาค เป็นงู เป็นหญิงสาว คนแก่ ชีปะขาว เป็นต้น แต่ในที่นี้จะมุ่งอธิบายถึงการแสดงฤทธิ์ปรากฏกายเนื้อให้ผู้คนทั่วไปพบเห็นของพญานาคด้วยการแสดงให้เห็นเป็นรูปร่างของนาคคือ มีหงอนสีแดง ตัวใหญ่ มีเกล็ดสีเขียวหรือสีแตกต่างกันซึ่งพอจะประมวลมากล่าวดังนี้ กรณีคุณณัฐนารถ ปิ่นเฟื่อง เห็นพญานาคหรืองูตัวใหญ่และยาวมากสีดำทะมึนขนาดศูนย์กลางลำตัวไม่ต่ำกว่า ๑ เมตร และยาวไม่ต่ำกว่า ๓๐ เมตรมองเห็นได้ชัดเจนมาก^{๘๗} หรือกรณีของคุณยายแพง ชาวอำเภอบึงคำไธสงได้เห็นพญานาคเจ้าพ่อโต้งกว้างมาปรากฏกายให้เห็นกลางลำแม่น้ำโขง โดยรูปร่างพญานาคมียาวสี่ห้าซอกขึ้นมาจากแม่น้ำโขงซึ่งเธอก็เชื่อว่านั่นเป็นเจ้าพ่อโต้งกว้างแสดงฤทธิ์ปรากฏกายให้เห็น^{๘๘} จากข้อความและเรื่องราว ดังกล่าวจะพบว่า ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมีความเชื่อว่าพญานาคมียุทธศาสตร์ที่จะแสดงฤทธิ์ปรากฏกายให้มนุษย์เห็นได้ (๒) กรณีการพบเห็นเกลียวคลื่นในแม่น้ำโขง สำหรับปรากฏการณ์ที่เชื่อกันว่าเป็นการแสดงฤทธิ์ของพญานาคอีกเหตุการณ์หนึ่งก็คือเหตุการณ์ที่มีผู้พบเห็นเกลียวคลื่นในแม่น้ำโขงที่มีลักษณะคล้ายๆ กับพญานาคซึ่งผู้คนในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเชื่อว่านั่นคือปรากฏการณ์ที่พญานาคได้แสดงฤทธิ์ให้มนุษย์เห็น เช่น กรณีชาวการพบเกลียวคลื่นคล้ายพญานาคโผล่ขึ้นที่บริเวณพระธาตุ กลางน้ำโขงหน้าวัดสิริมหากัจจายน์ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายในช่วงออกพรรษาของปีพ.ศ. ๒๕๔๗ โดยมีคนพบเห็นเกลียวคลื่นของน้ำโขงที่เกิดเป็นระยะๆ คล้ายกับการแหวกว่ายของสัตว์น้ำขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง ซึ่งผู้คนในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัด

^{๘๖} ภัทธานต์ กิมทอง (ใจ), พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย, เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๔-๑๘๖.

^{๘๗} วินัย ทรัพย์พญา, พญานาค, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐-๙๑.

^{๘๘} ตำนานเมืองปากกระดิ่ง ใน ภัทธานต์ กิมทอง (ใจ), พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

หนองคายต่างเชื่อนั่นเป็นปรากฏการณ์พญานาคโผล่หรือการแสดงฤทธิ์ของพญานาค^{๘๙} อีกกรณีหนึ่งคือการพบเห็นปรากฏการณ์พญานาคโผล่ที่ได้สะพานมิตรภาพไทยลาวแห่งที่ ๒ จังหวัดมุกดาหาร โดยสิ่งที่มีลักษณะเป็นระลอกคลื่น ที่ซัดม้วนตัวเป็นแนวสันขึ้นมา คล้ายกับว่ามีขนาดใหญ่กว่าน้ำอยู่บริเวณนั้น บางคนบอกว่าเห็นมีลักษณะเป็นหัวงูโผล่ขึ้นมาจากน้ำอีกด้วย^{๙๐}

๓.๔.๑๐.๑๒ ทำร้ายให้สัตว์ถึงแก่ชีวิตได้ เนื่องจากพญานาคเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์และฤทธิ์บางอย่างของพญานาคสามารถที่จะทำให้สัตว์น้อยใหญ่รวมทั้งมนุษย์ให้ถึงแก่ความตายได้ทันที ดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าของชาวอำเภอโพนพิสัยระบุว่า มีคนไม่เชื่อว่าพญานาคมีจริง พร้อมกับได้พูดจาสบลู่ขณะที่นั่งดื่มเหล้าอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง สักพักก็พบว่าร้อนแล้วได้เดินจมน้ำหายไปใต้มแม่น้ำโขง ซึ่งผู้คนในอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าการที่ชายดังกล่าวถึงแก่ชีวิตเพราะไม่เชื่อและได้สบลู่พญานาค^{๙๑}

๓.๔.๑๑ การสืบเชื้อสายของพญานาค

สำหรับความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยไม่ได้ระบุว่าพญานาคเหล่านี้มีการสืบเชื้อสายมาจากแหล่งใด ใครเป็นใหญ่กว่าใคร หรือเป็นญาติใครไม่ว่าจะเป็นหลักฐานในเชิงตำนานหรือนิทานหรือแม้แต่ในความเชื่อเชิงประสบการณ์ทางศาสนาของบุคคลในชาวอำเภอโพนพิสัยไม่ได้ระบุไว้จะระบุเฉพาะว่าพญานาคตนนั้นสืบเชื้อสายมาจากพญานาคผู้ใหญ่นใด เพราะไม่มีหลักฐานในการระบุถึงความสัมพันธ์เชิงสายโลหิตได้เลย ทั้งนี้ก็อาจจะมีความเหตุมาจาก (๑) การเกิดหรืออุบัติของพญานาคในตามความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยเมื่ออุบัติมาด้วยบุญและมีเมืองพร้อมบริวารแล้ว หากตนเองมีบุญบารมีน้อยกว่าพญานาคตนใด เมืองและตนเองก็ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของพญานาคผู้เป็นใหญ่อาจจะเป็นบริวารของพญาศรีสัตตนาคราชหรือพญาศรีสุทโธนาคราชหรือนาคผู้เป็นใหญ่นอื่นที่อยู่ในเขตอำเภอโพนพิสัยก็ได้

๓.๔.๑๒ การสืบพันธุ์ของพญานาค

สำหรับประเด็นการสืบพันธุ์ของพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยจากข้อมูลการศึกษามาทั้งในส่วนของ (๑) ตำนาน (๒) นิทานพื้นบ้าน และ (๓) ประสบการณ์ทางศาสนาในชาวอำเภอโพนพิสัยพบว่าพญานาคมีการสืบพันธุ์หรือการแต่งงาน ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑๒.๑ การแต่งงานระหว่างพญานาคกับนางนาคกัญญา (นาค+นาค)

สำหรับการแต่งงานแบบนี้ถือว่า เป็นการแต่งงานตามธรรมชาติของนาค โดยเมื่อพญานาคได้อุบัติขึ้นพร้อมกับเมืองและทรัพย์สมบัติแล้ว นาคกัญญาหรือนาคบริวารก็จะเกิดขึ้นมาพร้อมกันเพื่อทำหน้าที่ในการบำเรอให้มีความสุขกับพญานาคที่เกิดในนาคพิภพ โดยการเสพกามในเมืองนาคจะเสพกามในรูปของงู ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นธรรมชาติของนาคโดยกำเนิดอยู่แล้ว เพราะกำเนิดนาคเป็นกำเนิดที่มีอนุสัยแห่งจิตของนาค แม้จะแปลงกายเป็นอะไร ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ เมื่อเวลาจะเสพกามกับ

^{๘๙} ศานติ นามบุญ, อัจฉรย์ปาฏิหาริย์พญานาคมีจริง, (กรุงเทพมหานคร : Free Good Publishing, ๒๕๕๔), หน้า ๖๐.

^{๙๐} “พญานาคโผล่ที่ต่อมสะพานมิตรภาพแห่งที่สอง จ.มุกดาหาร”, www.dharma-gateway.com, สืบค้นวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๙๑} “สบลู่พญานาคดับสยอง”, www.garudathailand.com, สืบค้นวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

นางนาคกัญญาที่มีชาติเสมอกัน เมื่อพญานาคได้กลืนกายของนางนาคกัญญาร่างก็จะปรากฏเป็นรูปงูใหญ่ทันทีแล้วก็จะเสพงามตามสัญชาติญาณของตน ดังนั้น การแต่งงานในระบบของชาติพันธุ์ตามธรรมชาติของนาคกับนาคด้วยกันจึงเป็นไปในรูปของพญานาค ซึ่งในหลักฐานประเภทตำนานของชาวอำเภอโพนพิสัยไม่ได้ระบุถึงการแต่งงาน แต่ได้ระบุว่าพญานาคบางตนมีบุตร เช่น พุทโธธปาปนาคมีบุตรชื่อว่ากังคียนาค^{๙๒} ซึ่งเกิดมาจากนาคกัญญาที่อยู่ในภพภูมิของตน ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่านาคแต่งงานกับนาคบุตรที่เกิดขึ้นมาก็จะต้องเป็นนาคตามไปด้วย

นอกจากนั้น หากพิจารณาจากหลักฐานประเพณีนิทานพื้นบ้าน จะพบว่า นิทานพื้นบ้านหลายเรื่องได้พูดถึงการแต่งงานของนาคกับนาคและมีโอรสธิดาที่เป็นนาค เช่น นิทานเรื่องผาแดง-นางไอ่ที่กล่าวถึงพญาศรีสัตตนาคราชที่มีลูกชื่อว่ากังคีนาคราช^{๙๓} ในเรื่องสุปถณนาคราช พญาอุตตรนาคราช มีบุตรชายชื่อว่า สุปถณนาคราช^{๙๔} ในสุทนต์ชาดก พญาชุมพุกจินนาคราชก็มีลูกชายชื่อว่า สุทนต์นาคราช^{๙๕} ในนิทานเรื่องกำพรว้าไก่อแก้ว พญานาคในเมืองนาคก็ธิดาคนหนึ่งชื่อนางสีดานาคี^{๙๖} เป็นต้น ส่วนในหลักฐานด้านความเชื่อและประสบการณ์ทางศาสนาของชาวอำเภอโพนพิสัยได้มีการกล่าวถึงพญานาค เมื่อเวลาขึ้นมาฟังธรรมกับพระเถระก็จะมาทั้งพญานาคและมเหสีพร้อมด้วยบุตรธิดาและบริวาร^{๙๗} ซึ่งหากมีการปรากฏตัวเช่นนั้นย่อมหมายถึงว่าในภพภูมิของพญานาคย่อมจะมีระบบเครือญาติและการแต่งงานระหว่างนาค+นาค ด้วยกัน จึงมีครอบครัวหรือราชตระกูลของพญานาคขึ้นมาหรือแม้คราวหนึ่งที่หลวงปู่ขาว อนาลโย ได้นั่งสมาธิก็พบธิดาพญานาคในนิมิต^{๙๘} ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงระบบการสืบพันธุ์ของพญานาคที่จะต้องมีการแต่งงานระหว่างนาคกับนาคด้วยกันจึงจะสามารถมี บุตรธิดา เป็นนาคได้

๓.๔.๑๒.๒ การแต่งงานระหว่างพญานาคกับมนุษย์ (นาค+มนุษย์) สำหรับรูปแบบของการสืบพันธุ์อีกแบบหนึ่งของพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยก็คือการแต่งงานข้ามสายพันธุ์ หรือข้ามภพภูมิ ซึ่งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะมีความผิดแผกแตกต่างหรือมีความประหลาดพอสมควร แต่ในความเชื่อระดับท้องถิ่นหรือชาวบ้านนั้น สิ่งเหล่านี้อาจเป็นไปได้ ซึ่งจากการศึกษาหลักฐานในความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยมาทั้งหมดพบว่ามีกรกล่าวถึงรูปแบบของการสืบพันธุ์หรือแต่งงานข้ามสายพันธุ์ระหว่างมนุษย์กับนาคหรือนาคกับมนุษย์ไว้ดังต่อไปนี้

^{๙๒} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐-๑๐๕.

^{๙๓} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **ผาแดง-นางไอ่**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑.

^{๙๔} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **สุปถณนาคชาดก**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

^{๙๕} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **สุทนต์ชาดก**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

^{๙๖} ภูวนาท มาตบุรม, **กำพรว้าไก่อแก้ว**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒.

^{๙๗} ภัทธานต์ กัมทอง (โจ), **พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย**, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๘.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐.

(๑) **กลุ่มผู้ศึกษาหลักฐานประเภทตำนาน** ในตำนานสุวรรณโคมคำได้กล่าวถึงการแต่งงานระหว่างมนุษย์กับนาคไว้ในตอนท้ายๆ ของตำนานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เมืองโพธิสารหลวงหรือเมืองสุวรรณโคมคำล่มสลาย อันเนื่องมาจากการเข้าล้อมเมืองของพญานาคที่มีสาเหตุจากผู้ปกครองเมืองคือพญาขอมดำ (กรอมดำ) ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม และทำร้ายผู้บริสุทธิ์ คดโกง เอาเปรียบผู้อื่น รวมถึงการเบียดเบียนพญานาคด้วย โดยมีรายละเอียดที่ยกมากล่าวโดยย่อดังนี้

ในเมืองสุวรรณโคมคำหรือโพธิสารหลวงปฐมกษัตริย์พระนามว่าอินทราชได้แต่งงานกับธิดาของอะยมหาเสนาบดีชื่อว่า นางอรุสา มีโอรสชื่อท้าวสุวรรณมุขทวารกุมาร ภายหลังได้ถูกบุโรหิตใจหยาบใส่ความว่าพระโอรสของพระองค์เป็นกาลีบ้านกาลีเมือง พระองค์จึงได้สั่งให้ลอยแพพระโอรสไปพร้อมกับพระมเหสี เพราะนางไม่ยอมทิ้งบุตรน้อยของตน เมื่อนางถูกลอยแพไปในแม่น้ำโขงนางได้ตั้งสัจจะอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพญานาคให้ปกป้องรักษาทำให้นางปลอดภัย

ข่าวการที่นางถูกลอยแพนั้นได้แพร่ไปถึงเมืองของบิดานางคืออะยมหาเสนาบดีทำให้บิดานางได้จัดพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคขึ้นโดยตั้งเสาโคมคำไว้ริมฝั่งแม่น้ำโขงและอ้อนวอนต่อพญานาคให้ช่วยนำนางกลับมา เหล่าพญานาคมีพญาศรีสัตตนาคนเป็นประธานได้สั่งให้บริวารนำแก้วรัตนมณีสีแดงเหมือนทับทิมมาให้นางอรุสามหาเพื่อคุ้มครองภัย และฝากเรือให้ไปถึงท่าน้ำของเมืองบิดานางโดยปลอดภัย ภายหลังเมื่อนางได้กลับสู่เมืองพร้อมพระโอรสแล้วนางก็ได้สร้างหอแก้วขึ้นกลางเมืองแล้วนำเอาแก้วรัตนมณีที่พญานาคให้มานั้นไปประดิษฐานเป็นหลักชัยไว้คุ้มครองเมืองสุวรรณโคมคำสืบมา เมื่อเวลาที่แก้วรัตนมณีอยู่ในเมืองนั้นความผาสุกย่อมมีมาโดยตลอดและเมื่อสิ้นรัชกาลของพระเจ้าสุวรรณมุขทวารกุมารแล้วก็มีกษัตริย์ปกครองต่อๆ มาอีกหลายพระองค์จนถึงสมัยของพระยาขอมดำซึ่งเป็นคนทุศีลใจบาปเป็นผู้ปกครองเมือง

ในเมืองนั้นมีชายยากจนคนหนึ่งได้ทำอาชีพชาวสวนปลูกผักแพงแตงกวาอยู่ท้ายเมืองซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเขาได้อาศัยอาชีพนั้นเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ ซึ่งก็พอประทังชีวิตไปได้ และในใต้แม่น้ำโขงก็มีเมืองพญานาคอยู่เมืองหนึ่งโดยพญานาคผู้ปกครองมีธิดาอยู่ ๓ องค์ วันหนึ่งธิดาพญานาคทั้ง ๓ ได้ขึ้นมาเที่ยวริมฝั่งแม่น้ำและถือวิสาสะเที่ยวเก็บกินผลไม้ผักแพงแตงกวาของชายตกยากอย่างสบายใจ เมื่อตกเย็นก็กลับไปเมืองนาคและได้เล่าให้บิดาฟัง ฝ่ายบิดาจึงตำหนิว่า นั่นเป็นบาปอกุศลนาทาน เมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดเป็นคนใช้ของชายคนนั้น ธิดาพญานาคจึงถามว่า ทำอย่างไรจะปลดปล่อยบาปนั้นได้ พญานาคจึงกล่าวว่าเจ้าทั้ง ๓ จะต้องขึ้นไปอยู่รับใช้อยู่กับชายคนนั้นจนกว่าเขาจะอโหสิกรรมให้ เมื่อได้รับความเช่นนั้นธิดาของพญานาคทั้ง ๓ จึงได้ขึ้นไปอยู่กับชายตกยากคนนั้นบนโลกมนุษย์เพื่อใช้กรรมที่ได้ไปขโมยกินผลหมากรากไม้ของเขา พออย่างเข้าปีที่ ๓ ก็เกิดเบื่อหน่ายจึงได้ขอลงไปเยี่ยมธิดาที่ภพพญานาค และภายหลังได้เนรมิตเรือและสินค้าเพื่อให้ชายตกยากได้ใช้ทำมาหากินคือล่องเรือไปขายผ้าในเมืองเพื่อยกฐานะ แต่พอชายตกยากไปทำการค้าก็ถูกพญาขอมดำเจ้าเมืองเอาเปรียบรวมถึงหากลอบขายในการบริภทพัยและจับขังคุกไว้

วันหนึ่งธิดาพญานาคทั้ง ๓ ได้ใช้แ้วนวิเศษส่องดูโลกมนุษย์ก็พบว่าชายตักยาคถูกเบียดเบียนจากพญาขอมดำเจ้าเมืองใจหยาบช้า นางทั้ง ๓ จึงขอบิดาขึ้นมาช่วยเหลือโดยได้เนรมิตเรือขึ้นมาทำการค้ากับพญาขอมดำอีก ฝ่ายพญาขอมดำก็ได้ใช้อุบายที่จะเอาเปรียบด้วยการนำเอาแก้วมณีรัตนไปซ่อนไว้ในเรือนางแล้วหาทางลักไป เมื่อนางทราบจึงได้เอาแก้วมณีไปฝังไว้ และช่วยเหลือให้ชายตักยาคออกจากคุกแล้วให้พายเรือหนีไปสู่ที่ปลอดภัยส่วนนางได้นำความไปบอกแก่บิดา ฝ่ายพญานาคพิจารณาเห็นว่าพญาขอมดำไม่อยู่ในศีลธรรมจึงได้สั่งให้บริวารไปถล่มเมืองของพญาขอมดำเสีย^{๙๙}

ซึ่งจากตำนานดังกล่าวเราจะพบว่ามีการแต่งงานระหว่างธิดาพญานาคกับมนุษย์ธรรมดาเกิดขึ้น ซึ่งแม้จะเป็นระยะเวลาสั้นๆ แต่ก็ยังเป็นหลักฐานหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าชาวอำเภอโพธิ์ชัยเชื่อว่ามนุษย์สามารถแต่งงานอยู่กับพญานาคได้

(๒) กลุ่มผู้ศึกษาหลักฐานประเพณีทาน อนึ่ง ในเรื่องการแต่งงานข้ามสายพันธุ์นี้ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้แก่ (๑) เรื่องผาแดง-นางไอ่ กรณีท้าวภักดีมีแอบรักนางไอ่คำจึงแปลงกายเป็นกระรอกเผือกเพื่อดูโฉมงามนางไอ่แล้วก็ปรากฏว่าพอนางไอ่เห็นกระรอกเผือกก็คิดอยากได้มาเลี้ยงจึงใช้ให้นายพรานยิงกระรอกนั้นจนตาย ซึ่งจากข้อความในเนื้อหาของเรื่องผาแดงนางไอ่ ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพญานาคราชสามารถที่จะมีความรักและความต้องการที่จะได้หญิงสาวชาวมนุษย์มาเป็นภรรยาของตนได้เช่นกัน แต่ในกรณีภักดีนาคราชความต้องการยังไม่สัมฤทธิ์ผลก็มาถึงชาติเสียก่อน (๒) กำพรว้าไก่แก้ว กรณีการแต่งงานของท้าวกำพรว้ากับนางนาคชื่อว่านางสีดา^{๑๐๐} (๓) เรื่องสุพรรณนาคชาดก ได้กล่าวถึงเศรษฐีคนหนึ่งทำบุญกุศล แต่ปล่อยให้มีการฆ่าสัตว์ในงานบุญกุศล ด้วยผลกรรมนั้นทำให้ไปเกิดเป็นพญานาคชื่อว่า สุพรรณนาคราช ส่วนภรรยาของตนก็ได้ไปเกิดเป็นลูกสาวเศรษฐีชื่อว่านางลุนที่เมืองเปงจานนครราช เมื่อสุพรรณนาคราชเติบโตก็ได้ขึ้นมาพบและได้แต่งงานอยู่กับนางลุนที่เมืองเปงจานภายหลัง ได้หาวิธีทำให้ตนเองกลายเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์เพื่อยู่กับนางลุนคนรักต่อไป^{๑๐๑} (๔) เรื่องนางแตงอ่อน ในนิทานเรื่องนี้ได้กล่าวถึงท้าวมหาวงศ์โอรสของพระยาโกศรีเจ้าเมืองนครศรี ท้าวมหาวงศ์ชอบกษัตริย์ไ้จึงชอบไปต่อไ้กับขุนทั้ง ๔ คือ ขุนเครือ ขุนเคน ขุนเด่น ขุนทุ้มภู่จนเกิดหลงทางไปพบหนองน้ำกลางป่า ซึ่งมีเมืองนาคตั้งอยู่ภายใต้หนองน้ำนั้น โดยมีเจ้าเมืองชื่อว่ากุมพล มีมเหสีชื่อทองแดง มีลูกชายชื่อว่ากุมภา มีลูกสาวชื่อว่าแตงอ่อน วันที่ท้าวมหาวงศ์เกิดพลัดหลงไปในหนองน้ำนั้นได้พบกับนางแตงอ่อนกับบริวารขึ้นมาอาบน้ำเล่นจึงเกิดความรักใคร่อยากได้เป็นมเหสีจึงได้ปรึกษากับขุนทั้ง ๔ ซึ่งขุนเครือนั้นมีมนต์ดำน้ำ มหาวงศ์จึงให้ดำน้ำลงไปจนพบกับเมืองนาคใหญ่โตและเห็นลูกสาวพญานาคมิรูปร่างสวยงามจึงกลับมาบอกท้าวมหาวงศ์ จากนั้นทั้ง ๕ จึงได้กลับไปสู่บ้านเมืองของตนแล้วได้นำเครื่องบรรณาการไปขอนางแตงอ่อนธิดาพญานาคมาเป็นมเหสี ซึ่งพญานาคก็

^{๙๙} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานสุวรรณโคตมคำ, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๒๑๖-๒๑๘.

^{๑๐๐} ฐานาท มาตบุรม, กำพรว้าไก่แก้ว, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๓๕), หน้า ๓๙-๔๔.

^{๑๐๑} พระอริยานุวัตร เขมจารี, สุพรรณนาคชาดก, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๘-๒๐.

ยินยอมยกนางแตงอ่อนให้อยู่กินกับท้าวมหาวงศ์จนมีลูกคนหนึ่งชื่อว่าท้าวสุริยนต์^{๑๐๒} (๕) เรื่องขุนทิง ในนิทานพื้นบ้านเรื่องนี้ได้ระบุถึงการแต่งงานอยู่กินฉันท์สามีภรรยากระหว่างมนุษย์กับนางนาคก็ัญญา คือ การแต่งงานของขุนทิงกับนางเอกไคธิดาพญานาค โดยมีลูกคนหนึ่งชื่อว่า ขุนทิง ซึ่งเป็นมนุษย์เชื้อสายนาค^{๑๐๓}

จากเรื่องราวในนิทานพื้นบ้านที่ได้นำเสนอไปแล้วพบว่า มนุษย์กับนาคสามารถที่จะแต่งงานกันอยู่ฉันท์สามีภรรยา และมีบุตรร่วมกันได้ แม้ว่าจะเป็นเพียงนิทาน แต่ในมิติของความเชื่อจะพบว่าชาวอำเภอโพนพิสัยมีความเชื่ออย่างหนักแน่นว่า มนุษย์สามารถที่จะแต่งงานกับพญานาคได้ เช่น กรณีของการแต่งงานระหว่างธิดาพญานาคกับเจ้าชายมนุษย์ตามความเชื่อ ที่ปรากฏในตำนานบึงโขงหลง เรื่องเมืองรัตพานคร โดยเนื้อหาในตำนานระบุว่า เจ้าชายฟ้ารุ่งแห่งเมืองรัตพานครนั้นได้แต่งงานอยู่กินกับนางนาคชื่อว่า นาครินทราณี แต่ไม่มีบุตรภายหลังนางถูกขับไล่ออกจากเมืองให้กลับไปเมืองนาค ทำให้บิดาของนางโกรธและก็ได้ยกไพร่พลขึ้นมาล้อมเมืองรัตพานครให้จมเป็นบึงเรียกว่า บึงโขงหลง มาจนถึงปัจจุบัน และเจ้าชายฟ้ารุ่งในตำนานก็ถูกสาปให้เป็นพญานาครักษาบึงแห่งนั้นในนามของพญานาคอ้อลือ^{๑๐๔} นอกจากนั้นยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับหญิงสาวชาวโพนพิสัยได้ถูกเชื่อเชิญจากหนุ่มรูปงามให้ลงไปเที่ยวพญานาคและได้อยู่อาศัยที่นั่นช่วงระยะหนึ่งก่อนจะเดินทางกลับมาแล้วปรากฏว่าตนเองได้นอนอยู่บนหาดทรายของแม่น้ำโขง^{๑๐๕}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การสืบพันธุ์หรือการแต่งงานของนาคในความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัย พญานาคสามารถสืบพันธุ์ (เสพกาม) หรือการแต่งงานได้ทั้งหมด ๓ ประเภท ด้วยกัน คือ (๑) แต่งงานกับนาคด้วยกันเอง (๒) แต่งงานกับมนุษย์ และ (๓) แต่งงานกับสัตว์ประเภทอื่น ๆ เช่น กินรี กิณนร คนธรรพ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่มีปรากฏในความเชื่อของผู้คนในชาวอำเภอโพนพิสัยอย่างชัดเจน

๓.๔.๑๓ การสืบอายุขัยของพญานาค

จากการศึกษามาจะพบว่าประเด็นที่จะทำให้บรรดาพญานาคจบชีวิตหรือสิ้นอายุไขลงนั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๔.๑๓.๑ การถูกทำร้าย ในกรณีนี้ปรากฏในคำบอกเล่าของชาวอำเภอโพนพิสัยว่า เดิมคั้งน้ำบริเวณอำเภอโพนพิสัยนี้ถือว่าเป็นที่อยู่ของพญานาคตนหนึ่งชื่อว่าไ้อ้บอดเป็นนาคดุร้ายชอบกัดกินชาวบ้าน ทำให้ชาวอำเภอโพนพิสัยกลัวมาก ต่อมาชาวบ้านได้เชิญหมอผีผู้เก่งกล้ามาทำพิธีปราบไ้อ้บอด จนระยะหลังกล้าปรากฏว่าไม่มีเรื่องราวของคนตายที่เกิดจากไ้อ้บอดอีกเลย^{๑๐๖} หรือหากจะ

^{๑๐๒} นิทานเรื่องนางแตงอ่อน ใน ปรีชา พิณทอง, **รวมวรรณคดีอีสาน**, (อุบลราชธานี : ออฟเซ็ทการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๕.

^{๑๐๓} พระสมณกุลวงศ์, **ขุนทิง**, แปลโดย พิชุร มะลิวัลย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๘-๔๘.

^{๑๐๔} ตริตท พิพัฒน์โกศล, **พญานาคราช ย้อนรอยจากพุทธกาลสู่ตำนานแม่น้ำโขง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชิกเซ็นต์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๐-๑๗๓.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

^{๑๐๖} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๐.

พิจารณาจากตำนานที่เป็นที่เชื่อถือของชาวโพธิสัตย์ เช่น ตำนานอุรังคธาตุนิทานที่ได้กล่าวถึงพญานาค ๒ ตัว คือ ธนมูลนาคกับพินโยนกวตินาค ทะเลาะกันเพราะเหตุแห่งอาหาร คือเม่น ซึ่งแบ่งกันไม่ลงตัว จึงทำการต่อสู้กันเป็นเหตุให้บริวารตายไปส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งตายไปเพราะผิวกษีผีเปรตที่จ้องทำลายก่อกินนาคและเงือกเป็นเหตุให้ถึงแก่ความตาย^{๑๐๗} และในตำนานสุวรรณโคมคำ, ตำนานคำชะโนด ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน ส่วนในตำนานพญานาคที่เมืองด้าหลินนั้นนาคสิ้นชีวิตเพราะการต่อสู้กันกับมนุษย์ผู้มีวิชา^{๑๐๘} และในนิทานเรื่องผาแดง-นางไอ่ พญานาคจะถึงแก่ชีวิตเพราะถูกลูกศรของนายพรานที่ยิงมาจากธนูอาคม^{๑๐๙}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ตามความเชื่อของชาวอำเภอพือพิสัย พญานาคจะสิ้นอายุขัยลงด้วยเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือการถูกทำร้ายจากผู้มีฤทธิ์ จากผีที่มีอำนาจเหนือนาคเพราะนาคทั้งหลายจะกลัวผีมากกว่าสิ่งใด^{๑๑๐} หรือจากอาวุธใช้สำหรับล่าสัตว์ เช่น ธนูหรือลูกดอกอาบยาพิษ เป็นต้น

๓.๔.๑๓.๒ กรรม เนื่องจากชาวอำเภอพือพิสัยเป็นชาวพุทธ ดังนั้น ชาวอำเภอพือพิสัยจึงมีความเชื่อพื้นฐานว่าการเกิดหรือการตายของสรรพสัตว์นั้นเกิดจากกรรม กล่าวคือการสิ้นอายุของพญานาคย่อมมาจาก กรรม หมายถึง บุญกุศลคือคุณความดีของตนหมดไป เมื่อหมดบุญแล้วก็จะไปเกิดในภพภูมิใหม่ หรือกลับมาเกิดเป็นนาคอย่างเดิมก็ตามแต่กรรมหรือการกระทำที่ตนเองได้ทำไว้ว่าจะมุ่งทำกรรมหรือบุญกุศลเพื่อประสงค์อะไร (๑) หากประสงค์การเกิดเป็นมนุษย์ก็จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ (๒) หากประสงค์จะเกิดเป็นนาคหรือในภพภูมิอื่นก็สามารถที่จะไปเกิดได้ตามแรงอธิษฐานที่ตนได้ทำไว้ ซึ่งในหลักฐานความเชื่อของชาวอำเภอพือพิสัยโดยมาก (๑) ไม่ได้อธิบายถึงจุดสิ้นอายุขัยของพญานาคมากนัก โดยเฉพาะเรื่องกรรม (๒) จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องที่อยู่ในปัจจุบันของนาค ส่วนเรื่องบุญกรรมจะไม่มีกล่าวถึงมากนัก แต่ถ้าหากพิจารณาให้เห็นข้อสนับสนุนในเรื่องกรรมนี้ก็จะพิจารณาจากกรณีของท้าวกังคีนาคราชในนิทานเรื่องผาแดง-นางไอ่ที่กล่าวถึงท้าวกังคีนาคว่าจะถึงจุดจบของชีวิตก็เพราะกรรมในอดีตชาติที่เกิดเป็นชายไปได้เป็นลูกเลี้ยงในบ้านเศรษฐี ถูกเศรษฐีบังคับให้แต่งงานกับลูกสาวตน นายไ้จึงไม่ยอมหลับนอนกับเมียตน วันหนึ่งได้ลาเศรษฐีกลับไปบ้านเกิดในระหว่างทางได้ขึ้นเก็บผลเดื่อกินคนเดียวทิ้งเมียไว้แล้วหนีไป ฝ่ายภรรยา นายไ้ถูกสามีทิ้งก็ได้ตั้งสัจจะอธิษฐานจงเวรนายไ้ว่าต่อไปชาติหน้าขอให้ตายบนกิ่งไม้ โดยนายไ้ในอดีตชาติก็คือท้าวกังคีนาคลูกสาวเศรษฐีก็คือนางไอ่ พอมาถึงชาตินี้ท้าวกังคีนาคก็ตายบนกิ่งไม้เหมือนคำสาปแช่งของนางไอ่ในชาตินั้น^{๑๑๑} จากกรณีดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า “กรรม” มีส่วนสำคัญที่ทำให้พญานาคสิ้นอายุขัย

^{๑๐๗} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑-๑๐๑.

^{๑๐๘} แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, “เรื่องของนาคที่เมืองด้าหลิน”, **วารสารเมืองโบราณ**, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (มิถุนายน ๒๕๓๒) : ๕๑-๕๓.

^{๑๐๙} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **ผาแดง-นางไอ่**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๘๗.

^{๑๑๐} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑-๙๒.

^{๑๑๑} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **ผาแดง-นางไอ่**, (มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๑๓), หน้า ๕๒-๕๔.

ตามกรรมของตนที่ได้ทำมาแต่หนหลัง ทั้งนี้ก็เพราะพญานาคถือได้ว่าเป็นสัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม เหมือนกับมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งปวงในจักรวาลนี้นั่นเอง และด้วยเหตุ ๒ ประการคือ (๑) การถูกทำร้าย และ (๒) กรรม ที่เป็นสาเหตุของการสิ้นชีวิตของพญานาคทั้งหลายความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย

๓.๔.๑๔ อาหารของพญานาค ในความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้นได้มีหลักฐานระบุถึงการกินอยู่ของพญานาคเอาไว้ โดยอาหารที่พญานาคกินตมอยู่นั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๓.๔.๑๔.๑ อาหารทิพย์ หมายถึง อาหารที่เกิดด้วยอำนาจแห่งบุญและอำนาจแห่งฌานของพญานาคบางตนที่ปฏิบัติธรรมจนได้สมาบัติก็จะกินปิติเป็นอาหาร โดยอาหารนี้จะสำเร็จได้แม้ขณะคิด แคคิดว่าหิวอยากโน่นอยากนี่อาหารนั้นก็ปรากฏหรือรู้สึกอึดขึ้นมาทันที ในภพภูมิของนาคตนใดที่เจ้าเมืองมีบุญบารมีมากอาหารก็จะละเอียดมาก และสามารถเนรมิตอาหารให้สำเร็จแก่บริวารในเมืองนั้นให้ได้กินอาหารอันเป็นทิพย์ได้ ซึ่งพญานาคผู้เป็นเจ้าเมือง หากเป็นผู้ใคร่ปฏิบัติธรรมก็จะมีกฎข้อบังคับให้เหล่าบริวารปฏิบัติธรรมตามไปด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้นาคบริวารได้เป็นผู้มีบุญและจะได้มีอาหารอันเป็นทิพย์ด้วย ซึ่งถือนั่นก็เป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตของพญานาคอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้ การบริโภคอาหารอันเป็นทิพย์อาจจะมีได้ด้วยการสูดกลิ่นไอของอาหาร ความอึดอร่อยก็จะเกิดมีกับพญานาคได้

๓.๔.๑๔.๒ อาหารสด ได้แก่ อาหารที่เป็นเนื้อสด หรือสัตว์ที่เป็นตัวเล็กตัวน้อย ซึ่งในตำนานสุวรรณโคมคำ อังครธาตุนิทาน คำชะโนด เป็นต้นได้ระบุว่า อาหารของพญานาค ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือ เม่น หรือแม้แต่แก้งวางก็มี^{๑๑๒} ซึ่งถือว่าเป็นอาหารสำหรับพญานาคที่ยังไม่ได้ปฏิบัติธรรมก็จะกินอาหารสดประเภทสัตว์ เริ่มจากกบเขียด ซึ่งเป็นอาหารที่มีตามถ้ำหรือลำธารโดยกบเขียดจะเป็นกบภูเขา เป็นอาหารของนาคบริวาร ประเภทเห่าหรืองูดินประเภทต่าง ๆ ส่วนพญานาคที่มีชั้นวรรณะสูงโดยมากจะกินอาหารประเภทอาหารทิพย์^{๑๑๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า อาหารของพญานาคความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) อาหารอันเป็นทิพย์อันเกิดด้วยอำนาจ (๑) บุญกุศล (๒) ฌานสมาธิเรียกว่าปิติ และ (๒) อาหารสด ได้แก่ อาหารที่เป็นสัตว์ต่าง ๆ นับตั้งแต่กบเขียดไปจนถึงช้าง

๓.๔.๑๕ พิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาค

จากการศึกษาทั้งหมดจะพบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาบวงสรวงพญานาคในฐานะที่พญานาคเป็นสัตว์ทิพย์และเป็นเสมือนหนึ่งเทพเจ้าหรือกึ่งเทพเจ้าของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย ซึ่งชาวอำเภอโพธิ์พิสัยจะมีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลจนถึงปัจจุบันโดยการการบวงสรวงพญานาคบูชาของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประการดังต่อไปนี้

^{๑๑๒} ลอง ธารา (นามแฝง), คำชะโนดเมืองพญานาค, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖-๗๘.

^{๑๑๓} ชลี สัมโพธิ์ปัญญา, เมืองไทยแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ พญานาคทั้งเจ็ดที่พระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร : ประชาช่าง, ๒๕๑๘), หน้า ๔๔.

๓.๔.๑๕.๑ พิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคที่ปรากฏในตำนาน

จากการศึกษาข้อมูลความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยมาทั้งหมดจะพบว่าในตำนานเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยได้ระบุถึงพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคไว้หลายตำนาน ซึ่งก็ได้แก่

(๑) ในตำนานสุวรรณโคมคำ สำหรับรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงพญานาคตามที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำนั้นเป็นพิธีกรรมโบราณซึ่งมีรายละเอียดที่ปรากฏในเนื้อหาของตำนานตอนที่อะยะมหาเสนาบดีได้จัดพิธีกรรมบูชาบวงสรวงพญานาคเพื่อให้เกิดความปลอดภัยกับพระนางอุรสา มเหสีของพระเจ้าองค์อินทร์ ซึ่งรายละเอียดปรากฏในตำนานว่า

ในกาลครั้งเมื่อปฐมกษัตริย์ของเมืองโพธิ์สารราชกุมารคือพระเจ้าองค์อินทร์ได้ขึ้นครองราชย์และได้ทรงมีมเหสีชื่อนางอุรสา ต่อมานางได้ทรงครรภ์และให้กำเนิดพระโอรสชื่อว่า สุวรรณมุขทวารกุมาร เพราะเหตุที่กุมารพระองค์นี้คลอดออกทางปากของพระมารดาลงบนลาดทองคำอาศัยเหตุนั้นจึงตั้งชื่อเช่นนั้น แต่เพราะเหตุที่พระกุมารประสูติผิดปกติเช่นนั้นเป็นเหตุให้บุโรหิตของพราหมณ์ชื่อว่าพาหิรพราหมณ์ไม่พึงใจจึงเข้าไปกราบทูลพระราชาอยู่บ่อยๆ ว่าพระกุมารจะเป็นภัยแก่บ้านเมืองเพราะเป็นผู้ที่เกิดผิดมนุษย์ต่อไปภายหน้าจักเป็นภัยต่อพระราชบิดาและพระบรมวงศานุวงศ์ ดังนั้น จึงสมควรที่จะนำไปลอยแพทิ้งไปเสีย ฝ่ายพระราชาก็หลงเชื่อในคำเพ้อทูลของพราหมณ์จึงได้ตัดสินใจพระทัยนำเอาพระกุมารพร้อมพระมเหสีไปลอยแพที่แม่น้ำโขง

ฝ่ายนางอุรสาราชเทวีได้ตั้งจิตอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขงว่า ดุราเทพยดาครุฑ นาคน้ำ และพระปรมศวรทั้งหลายเอ๋ย ข้าขออัญเชิญเจ้าทั้งหลายจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าทั้งสองแม่ลูกมาลอยน้ำเสียแต่บัดนี้ ด้วยเดชแห่งคำอธิษฐานและกุศลของเจ้าสุวรรณมุขทวารกุมารก็ได้ดังไปถึงเทพยดาและนาคน้ำที่รักษาอยู่ ณ ที่แม่น้ำโขงนั้นก็เข้ามารักษารักษาแพไม่ให้เป็นอันตรายใด ๆ และยังมีพญานาคหนุ่มตัวหนึ่งได้นำเอาแก้วทับทิมมีวรรณะอันแดงดุจดอกตะแบกที่มีค่าเป็นเอนกจากเมืองนาคมาถวายแก่พระสุวรรณมุขทวารกุมารเพื่อไม่ให้ลมสามารถที่จะพัดแพให้โคลงเคลงได้ทำให้แพลอยไปโดยสวัสดิ์

ต่อมาอะยะมหาเสนาบดีซึ่งเป็นบิดาของพระนางอุรสามหาเทวีที่แยกไปตั้งเมืองต่างจากพระเจ้าอินทในคราวตั้งเมืองใหม่ได้กลับมาเยี่ยมบุตรสาวที่เมืองโพธิ์สารหลวงพอทราบเรื่องจึงเกิดความเสียใจมาก จึงลาพระเจ้าองค์อินทร์กลับบ้านเมืองของตน จากนั้นได้มีคำสั่งให้ประชาชนทหารและเสนาบดีไปตัดต้นไม้สักมาเป็นจำนวนมากแล้วให้ลากไปทริมฝั่งแม่น้ำโขงแล้วให้ช่างหลวงทำการตัดแต่งให้เป็นเสาโคมโดยการปิดทองล่องชาดอย่างดี และติดโคมทุกต้นแล้วให้ปักตามริมฝั่งแม่น้ำโขง พอถึงวันเพ็ญเดือน ๖ อะยะมหาเสนาบดีพร้อมบริวารได้ไปประกอบพิธีกรรมสำคัญที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงพร้อมกับสั่งให้บริวารเตรียมพิธีกรรมมีการหาสิ่งของมาบูชาพญานาค เช่น น้ำมัน น้ำผึ้ง ข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียนมาทำปะรำพิธีพร้อมกับสั่งให้จุดโคมไฟทุกดวงสว่างไสวไปทั่วริมฝั่งแม่น้ำโขง จากนั้นได้ประกอบพิธีกรรมหว่านข้าวตอกดอกไม้ และได้ตั้งสัจจะอธิษฐานต่อหน้าแม่น้ำโขงว่า

ด้วยเดชที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้กระทำสักการะการบูชาพระรัตนตรัยมีพระศรีสัพพัญญู พระพุทธเจ้าเป็นประธานนี้ขอจงให้พวกข้าพเจ้าทั้งหลายได้เห็นพระพักตร์เจ้าสุวรรณทวารมุขกุมารหลานรัก ผู้ที่หาโทษมิได้แม้แต่สิ่งใดแต่ได้ถูกพระยาอินทปฐุมราชผู้เป็น

ชนก ที่เป็นเจ้าในเมืองโพธิสารหลวงได้มีอาชญาให้พาหิรเสนาผู้เฝ้าพาไปลอยน้ำเสียบ้างเกิด

จากนั้นได้อธิษฐานต่อไปว่า

ข้าแต่เทพยดา พระอินทร์ พรหมยมราช ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ทั้งนางนาคไถ้ธรณีและครุฑนาคน้ำปรโมไรศวรรเจ้าทั้งหลายด้วยเดชแห่งบุญกุศลของข้าพเจ้าทั้งหลายที่ได้ปักเสาโคมทองถวายบูชาพระรัตนตรัยมีพระพุทธรูปเป็นต้นนี้ขอจงให้แพมณฑปของเจ้าสุวรรณทวารมูขุมารนั้นทวนน้ำขึ้นมาสู่ที่เสาโคมทองของข้าพเจ้า ณ ที่นี้ด้วยความสวัสดิ์เกิด

เสร็จจากนั้นได้ทำการสักการบูชาและสมโภชอยู่ ณ ที่นั้นตลอด ๗ วัน ๗ คืน แล้วจัดคนให้เฝ้าอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อเทวดาอารักษ์และพญานาคได้มีฉันทานุมัติทำให้ลมพัดมณฑปของเจ้าสุวรรณทวารมูขุมารทวนน้ำกลับมาสู่จุดที่พระยาอะยมมหาเสนาบตีจุดบูชานั้น โดยระหว่างทางที่แพมณฑปลอยทวนน้ำกลับมานั้นพญานาคศรีสัตตนาครพร้อมด้วยบริวาร ๗ โกลิได้ทำหน้าที่ในการรักษาแพ โดยแพได้ลอยทวนน้ำผ่านท่าน้ำเมืองโพธิสารหลวงของพระเจ้าอินทปฐุม แต่ก็ไม่มีใครสามารถที่จะมองเห็นด้วยอำนาจของเทพยดาและเหล่าพญานาคทั้งหลาย ฝ่ายพญานาคศรีสัตตนาครพร้อมบริวารได้หนุนแพเจ้าสุวรรณทวารมูขุมารไปถึงที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นหาดศิลาที่น้ำโขงไหลเชี่ยวยิ่งนัก พญานาคทั้งหลายก็ได้พากันกวาดเอาศิลาามาทำเป็นทวนปิดกั้นแม่น้ำโขงไว้ให้น้ำเอ่อขึ้นเต็มฝั่งเพื่อให้แพลอยขึ้นได้สะดวก เมื่อแพของเจ้าสุวรรณทวารมูขุมารได้มาถึง ณ ที่จุดโคมบูชาถวายพญานาค และบรรดาเทพยดาและพญานาคก็ได้บรรเลงเพลงขับกล่อมพระกุมารและพระมารดาไม่ให้เกิดความกลัว และเสียงเพลงนั้นก็ดังไปจนถึงที่อยู่ของพระยาอะยมมหาเสนาบตีในก่อนวันพระคือ ๘ ค่ำ ฝ่ายพระยาอะยมมหาเสนาบตีเมื่อได้ยินเสียงเพลงก็พากันไปที่ริมฝั่งน้ำพร้อมกับได้ทำพิธีกรรมเพื่อสักการะเทพยดาฟ้าดินอีกครั้ง ในเช้าวันพระ ๘ คำนั้นตรงกับวันศุกรยามเช้าพอฟ้าสว่างคนที่เฝ้ายามก็มองเห็นยอดมณฑปของแพเจ้าสุวรรณทวารมูขุมารไหลทวนน้ำมาสร้างความแตกตื่นให้กับมหาชนที่รอรับที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก เมื่อแพจอดสนิททุกคนได้ขึ้นไปบนแพก็มองเห็นพระนางอุรสาธาเทวีบรรทมสวมกอดพระกุมารพร้อมกับดูแก้วมณีที่พญานาคนำมาถวายจากเมืองพญานาคนั้นอย่างปลอดภัย จากนั้นพระยาอะยมมหาเสนาบตีจึงนำพระนางอุรสาธาเทวีกับพระโอรสกลับพระนครและทำบุญรับขวัญตามประเพณี^{๑๓๔}

จากพิธีกรรมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการบูชาบวงสรวงพญานาคตามที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมค่านั้นเป็นการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ของความช่วยเหลือจากเหล่าพญานาคผู้รักษามแม่น้ำโขงมีพญานาคศรีสัตตนาครเป็นต้น (๒) ขอให้พญานาคนำบุคคลที่ถูกลอยแพไปในแม่น้ำโขงคือพระนางอุรสาธาเทวีกับสุวรรณทวารมูขุมาร พระมเหสีและพระโอรสของพระเจ้าอินทปฐุมกษัตริย์ แห่งเมืองโพธิสารหลวงหรือสุวรรณโคมค้ำ ในพิธีกรรมดังกล่าวจะมีองค์ประกอบพิธีที่สำคัญก็คือ (๑) ตั้งแท่นบูชาบวงสรวงริมฝั่งแม่น้ำโขงให้ครบ (๒) มีพราหมณ์ผู้ทรงศีลเป็นผู้อ่านโองการขอให้ทวยเทพรับรู้ (๓) ตั้งเสาโคมทองคำไว้ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อเป็นการบูชาพญานาคในฐานะเป็นเทพเจ้า

^{๑๓๔} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๒ ตำนานสุวรรณโคมค้ำ, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๘๗-๑๘๙.

ผู้คุมครองแม่น้ำโขง และมีเกล็ดเป็นทองคำ ดังที่ได้สมญาว่าเป็นพญานาคคำ หรือนาคคำ (๔) การบูชาเป็นไปตลอด ๗ วันเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสมาร่วมงานและเป็นการป่าวประกาศให้นาคและเทวดาทั้งหลายรับทราบถึงปัญหาของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นต้องการ ซึ่งผลจากการประกอบพิธีกรรมก็ปรากฏว่าพญาศรีสัตตนาคราชพร้อมบริวารได้ผลักแพให้หันหน้ากลับมาสู่มณฑลพิธีในวันพระโดยความปลอดภัย พร้อมกับมอบแก้วมณีนาคราชให้มาเป็นของค่าครองเมืองไว้ประจำที่หอแก้วกลางเมืองสุวรรณโคมคำนั้น และเมื่อได้สมความปรารถนาแล้ว ผู้ประกอบพิธีจะต้องทำพิธีกรรมเพื่อส่งพญานาคและเมื่อถึงคราวครบรอบของปีก็จะมีการมาประกอบพิธีกรรมดังกล่าวนั้นอีกเพื่อเป็นการบูชาและสำนึกในบุญคุณของพญานาคราช

(๒) ในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ในตำนานนี้ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีการบูชาพญานาคอยู่เช่นกัน ดังเช่นในคราวที่บุรีจันปุมหลวงใจบุญได้ไปทำบุญอุปัฏฐากรักษาพระอรหันต์ที่ปามหาพุทธรังศาและพระอรหันต์ก็ได้แนะนำวิธีการรักษาบูชาบวงสรวงพญานาคแก่บุรีจันด้วยการบูชาด้วยดอกไม้ขาว พร้อมรูปเทียนและน้ำโดยพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมที่ไม่ยุ่งยาก ในทุกวันพระวันศีลก็ให้นำดอกไม้ขาว เทียนขาว พร้อมกับน้ำไปตั้งไว้บนหิ้งพระ เมื่อสวดมนต์ไหว้พระแล้วให้อุทิศบุญให้กับพญานาค เมื่อมีเหตุจะทำให้บรรดาพญานาคทั้งหลายจะพากันมาช่วย และเมื่อมาวัดทำบุญกับพระอรหันต์ด้วยการใส่บาตรถวายอาหารแด่พระสงฆ์สามเณรแล้วก็ให้กรวดน้ำอุทิศบุญไปให้บรรดาพญานาคทั้งหลายมีพญาสุวรรณนาคราชกับพุทโธปาปนาคราช เป็นต้น ซึ่งผลจากการบูชาก็จะทำให้เกิดโชคลาภโดยเฉพาะบุรีจัน ภายหลังจากบูชาพญานาคแล้ว ต่อมาเหล่าพญานาคก็ได้มาช่วย (๑) สร้างเมือง (๒) เนมิตให้ตนเองเป็นหนุ่มรูปงาม และ (๓) ราชากิเชกให้เป็นพระราชาก็ได้ครอบครองพระราชธิดาของเจ้าเมืองคือท้าวคำบาง และได้เปลี่ยนนามเมืองใหม่มาเป็นเวียงจันทน์โดยถือนามจากชื่อของพ่อนาผู้ได้เป็นกษัตริย์นั้น^{๑๑๕}

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมบูชาบวงสรวงพญานาคที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานนั้นเป็นพิธีกรรมเชิงพุทธที่มีความเรียบง่ายตั้งอยู่ใน ทาน ศีล และภาวนาอันเป็นบุญกุศลเป็นผลทำให้พญานาคทั้งหลายมาช่วยเหลือและบันดาลโชคลาภให้เกิดขึ้นกับผู้บูชาบวงสรวงได้

(๓) ในตำนานขุนบรม ในตำนานอิงประวัติศาสตร์ของชาวลาวในเมืองเชียงตุงเชียงทองหรือเมืองหลวงพระบางได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาค ๑๕ ตระกูล^{๑๑๖} ซึ่งผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงในยุคโบราณพระเจ้ามหาชีวิตจะเสด็จมาเป็นประธานในพิธีและจะประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคตามกาลเวลาในระบบฮีต ๑๒ และ คอง ๑๔ อันเป็นจารีตหลักของชาวลาวและรวมถึงชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมแบบล้านช้างด้วย โดยการบวงสรวงพญานาคจะทำได้ในช่วงเวลาออกพรรษา จะมีการ (๑) บวงสรวงเทวดาประจำเมืองคือ พญานาค ๑๕ ตระกูล และ (๒) มีการแข่งขันเรือยาวหรือเรียกในภาษาลาวว่า “พิธีการส่วงเฮือ” บูชาพญานาค และ (๓) พิธีไหลเรือไฟ

^{๑๑๕} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๑.

^{๑๑๖} กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารเล่มที่ ๔๓ ภาคที่ ๖๙-๗๐ นิทานเรื่องขุนบรมราชา พงศาวดารเมืองลานช้าง**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๘.

บูชาพญานาค^{๑๑๗} โดยเชื่อว่าพิธีไหลเรือไฟนี้น่าจะสืบทอดมาจากพิธีจุดโคมไฟบูชาพญานาคตามที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำก็เป็นได้ ซึ่งพิธีกรรมไหลเรือไฟบูชาพญานาคในแม่น้ำโขง นั้นได้มีการปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิกราชหรือพระเจ้าองค์หลวงโดยมีการบันทึกของนักเดินทางชาวต่างชาติ (ฮอลแลนด์) ว่ามีเรือไฟลอยในแม่น้ำโขงมากกว่าหมื่นลำ^{๑๑๘} ซึ่งปัจจุบันนี้ชาวเวียงจันทน์ได้ลอยเฉพาะกระทงไฟใบเล็ก ๆ ที่ถูกจุดขึ้นในริมฝั่งแม่น้ำโขงในคำคืนวันออกพรรษาเป็นจำนวนมาก ส่วนพิธีไหลเรือไฟที่ยิ่งใหญ่นั้นจะมีปรากฏที่จังหวัดนครพนม ส่วนที่อื่นก็มีเพียงประปรายไม่มากนักเป็นการทำตามประเพณีและแม้แต่จังหวัดหนองคายก็ยังถือว่าน้อยทั้งๆ ที่เป็นจังหวัดที่อยู่ในกระแสความเชื่อเรื่องพญานาคก็ยังไม่มีการจัดงานที่เป็นกิจการมากนัก

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ในชาวอำเภโพนพิสัยนั้นจะมีการประกอบพิธีกรรมบูชาบวงสรวงพญานาคมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ซึ่งการบูชาบวงสรวงพญานาคนั้นอาจจะทำในหลายรูปแบบแต่ที่นิยมกันก็จะมีการทำบุญเนื่องในวันออกพรรษาจากนั้นก็ทำการสรงเสื่อ พอตกกลางคืนก็จะทำการไหลเรือไฟเพื่อเป็นการบูชาพญานาค ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่เนื่องกับความเชื่อเรื่องพญานาค

๓.๔.๑๕.๒ พิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน

เนื่องจากผู้คนในชาวอำเภโพนพิสัยมีความเชื่อว่า ตนเองเป็นผู้สืบเชื้อสายวงศ์วานมาจากพญานาคตามตำนานที่โบราณจารย์ทั้งหลายได้บันทึกเอาไว้ ดังนั้น เมื่อเวลาทำกิจกรรมใดๆ ก็ตาม (๑) ที่เนืองด้วยบุญกุศล ได้แก่ การสร้างวัดหรือพุทธสถาน (๒) การสร้างสิ่งที่เป็นหลักชัยหรือหลักเมือง เช่น การสร้างศาลหลักเมือง เป็นต้น จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมบูชาพญานาคก่อน ในฐานะที่เป็นพระภูมิเจ้าที่ หรือบรรพบุรุษของตน หรือมุ่งหมายเพื่อที่จะให้พญานาคมาร่วมงานหรือมาช่วยเหลือในการทำกิจอันเป็นกุศลนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งหลวงปู่คำพันธ์ โฆสปัญโญ ได้ให้ความเห็นไว้เกี่ยวกับความจำเป็นในการบูชาบวงสรวงพญานาคว่า “สถานที่อยู่ใกล้ต้นน้ำลำธาร หรือแม่น้ำใหญ่หากจะจัดให้มีพิธีกรรมอันใดขึ้นขอให้เชิญบอกกล่าวแก่เหล่าพญานาคด้วย พิธีกรรมนั้นจึงจะศักดิ์สิทธิ์”^{๑๑๙} พญานาคจะช่วยผู้ที่บูชาศรัทธาในพญานาคให้ผ่านพ้นอันตรายจากภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น”^{๑๒๐} แสดงให้เห็นว่า การบูชาบวงสรวงพญานาคตามความเชื่อความศรัทธาของชาวอำเภโพนพิสัยถือว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญเนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ส่งผลต่อความผาสุกของคนในท้องถิ่น ซึ่งพิธีกรรมการบูชาบวงสรวงพญานาคในวาระสำคัญๆ ของชาวอำเภโพนพิสัยในปัจจุบันนี้มีดังต่อไปนี้

^{๑๑๗} ทรงสมัย สุทธิธรรม, พญานาคมหัศจรรย์ลุ่มน้ำโขงและปรากฏการณ์ผีจางหน้คำชะโนด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพทาย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖-๖๗.

^{๑๑๘} ปอล อาตุส, ฝรั่งเศสมองลาวของบาทหลวงมารินีโมแลงชาวฝรั่งเศส, แปลโดย อรรถ นนทจักร, (มหาสารคาม:มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

^{๑๑๙} สุพรรณ ก้อนคำ, เรื่องจริงที่ยังสงสัย บอกได้ชัดนี้เท่านั้น (เล่ม ๑๒) ปาฏิหาริย์พญานาค, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จึงปิยอนต์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๕.

^{๑๒๐} ภัทธานต์ กิมทอง (โจ), พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๐.

(๑) พิธีกรรมบวงสรวงบูชาขนาดประจำปี

เป็นพิธีกรรมที่ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยปฏิบัติกันมาโดยเริ่มมาตั้งแต่ต้นครหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ภาคเหนือและภาคอีสานของไทยและชุมชน ตลอดแนวแม่น้ำโขงจะมีการประกอบประเพณีบวงสรวงพญานาคประจำปี ซึ่งจัดขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงตามจารีตหรือธรรมเนียมประเพณี ๑๒ เดือน ที่ได้รับที่สืบทอดกันมา เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน โดยประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพญานาคเจ้าที่หรือเทพเจ้าผู้เป็นเจ้าปกครองซึ่งโดยมากจะเริ่มประกอบพิธีกรรมบูชาในราวเดือน ๗ ของทุกปีโดยการบูชาพญานาคจะ (๑) บูชาตรงศาลริมฝั่งโขง (๒) บูชาบริเวณศาลที่ชุมชนได้จัดไว้ โดยข้อที่ ๑ นั้นโดยมากจะเป็นศาลเจ้าแม่สองนาง ซึ่งมีความเชื่อว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของกษัตริย์ลาวองค์ที่ ๘ ชื่อว่าสุนทริกัมมัทรีได้อพยพหนีภัยการเมืองจากราชสำนักมา โดยชนเอาสมบัติจำนวนมากมาด้วย แต่พอมายังทำน้ำวัดหายโสกรือเกิดล้มทำให้ธิดาสองนางจมน้ำตายเกิดเป็นพญานาคที่เฝ้าสมบัติ ซึ่งความเชื่อเรื่องพญานาคคือเจ้าแม่สองนางนั้นไม่ได้มีอยู่เฉพาะในจังหวัดหนองคายเท่านั้น แต่จะมีศาลเจ้าแม่สองนางตลอดลำแม่น้ำโขง นับจากจังหวัดเลยเป็นต้นมาจนถึงจังหวัดนครพนม มุกดาหาร และอุบลราชธานี โดยเฉพาะในจังหวัดมุกดาหารมีพิธีกรรมการบูชาบวงสรวงเจ้าแม่สองนางที่ยิ่งใหญ่และมีผู้คนไปร่วมงานเป็นจำนวนมาก โดยจะมีพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อนอยู่พอสมควรทั้งการเข้าทรงของนางเทียมและการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ และมีการนำ นางเทียมหรือร่างทรงของเจ้าแม่สองนางที่เชื่อกันว่าเป็นพญานาคลงลอยกระทงที่ทำน้ำด้วย^{๑๒๑} โดยชาวอำเภอโพธิ์พิสัยก็มีการบูชาพญานาคในนามของเจ้าแม่สองนางซึ่งถือว่าการบูชาพญานาคด้วยเช่นกัน^{๑๒๒}

นอกจากพิธีบูชาบวงสรวงเจ้าแม่สองนางแล้วในพื้นที่อีกหลายแห่งก็มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงบูชาพญานาคในโอกาสสำคัญตามความเชื่อของผู้คนตลอดแนวสองฝั่งโขง ซึ่งมีความเชื่อต่อพญานาค เช่น การบวงสรวงบูชาพญานาคที่วัดหลวง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย^{๑๒๓} การบวงสรวงที่บ้านน้ำเป การบวงสรวงที่บ้านสีกาย เป็นต้น ซึ่งเป็นการบูชาพญานาคในชื่อหรือนามตามความเชื่อว่าพญานาคเหล่านั้น เป็นผู้ที่รักษาแม่น้ำโขง โดยรูปแบบของการบูชาจะมีลักษณะที่ผิดแผกแตกต่างกัน บางแห่งบูชาด้วย ดอกไม้ธูปเทียนก็เป็นการเพียงพอ แต่บางที่จะต้องจัดพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ แต่บางที่ก็มีการพ่อน้ำคล้าย ๆ การรำผีฟ้า เช่น ที่บริเวณวัดพระธาตุกลางน้ำ การบูชาบวงสรวงพญานาคจะมีการทำกันทุกปี โดยจะมีบรรดานางเทียมหรือร่างทรงของพญานาคจะมาร้ายรำกัน ซึ่งเรียกการกระทำนั้นว่าเป็นการ “เสพงัน” เพื่อให้ความสุขกับวิญญาณของพญานาค ตามความเชื่อของตน โดยพิธีกรรมเช่นนี้จะมีปรากฏอยู่ในบริบทความเชื่อของชุมชนตลอดสองฝั่งโขง

(๒) พิธีกรรมบวงสรวงพญานาค เนื่องในวันออกพรรษา-บั้งไฟพญานาค

สำหรับโอกาสในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคในเทศกาลวันออกพรรษาบั้งไฟพญานาคถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ได้จัดขึ้นมาไม่นานโดยมีการจัดให้สืบเนื่องกับเทศกาลบั้งไฟพญานาคที่ขึ้นในเขตจังหวัดหนองคาย และจังหวัดบึงกาฬ หรือพื้นที่อื่นๆ โดยในจังหวัดหนองคายบั้งไฟพญานาคจะขึ้นมากที่สุดก็คือ อำเภอโพธิ์พิสัย และจังหวัดบึงกาฬ จะขึ้นมากที่สุดคือบริเวณแก่ง

^{๑๒๑} สติพร ณ นครพนม, “พญานาคแม่น้ำโขง”, ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘) : ๘๕.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๑๒๓} อ้างแล้ว, หน้า ๙๒.

อาจ สำหรับประเพณีออกพรรษา-เทศกาลบั้งไฟพญานาคโดยเฉพาะในจังหวัดหนองคายจะจัดยิ่งใหญ่ทั้งในอำเภอเมืองและอำเภอโพนพิสัย และในวันดังกล่าวก็จะมีพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคที่ยิ่งใหญ่เช่นกัน โดยจะมีการประยุกต์พิธีกรรมจากเดิมเป็นพิธีกรรมง่ายๆ เน้นความศักดิ์สิทธิ์ก็เพิ่มรูปแบบของการแต่งกายแบบพญานาคเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย โดยองค์ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงจะมีเครื่องบัตพลีสั่งเวย และพานบายศรี ๓-๕-๗-๙ ชั้น และมีของควาหวานมากมายตามหลักของพิธีกรรมที่ประชาชนในท้องถิ่นพอจะหาได้ และโดยเฉพาะในพิธีกรรมนั้นจะมีร่างทรงอยู่ด้วย ประกอบกับมีพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม ประชาชนพ่อค้าราชาการก็มาร่วมเป็นจำนวนมาก โดยพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคในโอกาสเทศกาลวันออกพรรษาบั้งไฟพญานาคจะมีผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคอยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือ (๑) เพื่อบูชาพญานาคผู้รักษาคุ่มครองแม่น้ำโขง (๒) เพื่อความร่วมมือเย็นเป็นสุขของประชาชน (๓) เพื่อให้พญานาคจุดบั้งไฟให้ชมมากๆ^{๑๒๔} โดยข้อสุดท้ายดูเหมือนว่าจะเป็นการปรารถนาสูงสุดของการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงของผู้คนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และจากพิธีกรรมในห้วงเวลาเช่นนี้ทำให้ได้เห็นถึงภาพบรรยากาศของผู้คนจำนวนมากที่มาชมบั้งไฟพญานาคซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่หาข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนยังไม่ได้ แต่สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัยปรากฏการณ์เช่นนี้ได้ต่อยอดให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาคมากขึ้น

(๓) พิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคในวาระอื่นๆ

สำหรับการบวงสรวงพญานาคถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ชาวอำเภอโพนพิสัยล้วนมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะสามารถเชื่อมต่อไปถึงพญานาคได้ ดังนั้น ในการประกอบพิธีกรรมบูชาพญานาคจึงมีเงื่อนไขอยู่ที่ความสำเร็จของงาน เมื่อมีการกระทำการใดๆ ก็ตามที่อยู่ในบริเวณแหล่งน้ำสำคัญก็มักจะมีการบูชาบวงสรวงพญานาคอยู่เสมอ เช่น ในประเพณีแข่งเรือหรือล่องเรือในช่วงเทศกาลออกพรรษาของชาวอำเภอโพนพิสัย ล้วนต่างจัดพิธีกรรมบวงสรวงบูชาพญานาคก่อนทุกครั้ง ทั้งนี้ก็เพราะชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าเมื่อมีการทำการบวงสรวงบูชาแล้ว การแข่งเรือหรือการประกอบกิจกรรมอื่นใดที่เนื่องกับพญานาคจะสามารถดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและก่อให้เกิดความสุขกับผู้คนริมฝั่งโขงได้

๓.๔.๑๖ ลูกพญานาค

สำหรับความเชื่อในเรื่องของลูกพญานาคที่ปรากฏในชาวอำเภอโพนพิสัยสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทคือ (๑) ลูกพญานาคที่เกิดมาจากพญานาคกับมนุษย์ และ (๒) ลูกพญานาคที่เป็นความเชื่อ ซึ่งผู้นั้นมีความเชื่อเป็นการส่วนตัวว่าตนเองเป็นลูกพญานาคหรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพญานาค (๓) ลูกพญานาคโดยความศรัทธา ซึ่งความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยเรื่องลูกพญานาคทั้ง ๓ ประเภทนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๔.๑๖.๑ ลูกพญานาคโดยกำเนิด เป็นลูกพญานาคที่เกิดมาจากการแต่งงานระหว่างพ่อ-แม่ที่คนใดคนหนึ่งเป็นมนุษย์อีกคนเป็นนาค ผู้ที่เกิดมาจะเป็นมนุษย์มีรูปร่างเหมือนมนุษย์แต่ก็มีฤทธิ์เหมือนนาค หรือเหมือนนาคสามารถรู้เข้าใจภาษาที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ มีพลังสมาธิเหนือกว่ามนุษย์โดยทั่วไป ซึ่งหากพิจารณาจากหลักฐานความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยจะพบว่าบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นลูกพญานาคจะปรากฏในนิทานพื้นบ้านเรื่องนางแตงอ่อน ซึ่งนางแตงอ่อนเป็นธิดา

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ โกเมน โปตะวัฒน์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

พญานาคได้แต่งงานกับท้าวมหาวงษ์ มีโอรสคนหนึ่งชื่อว่าสุริยวงศ์เป็นผู้ที่มีฤทธิ์และคาถาอาคมเก่งกล้ามาก^{๑๒๕} หรือในนิทานเรื่องขุนทิง โดยขุนทิงนั้นเป็นบุตรขุนเทืองกับนางแอกไคธิดาพญานาค ได้กำเนิดขุนทิงขึ้นมาโดยจะพบว่าขุนทิงจะเป็นมนุษย์ที่มีพลังมากกว่าคนอื่น^{๑๒๖} โดยผู้ที่เป็นลูกพญานาคโดยกำเนิด แม้เกิดในเมืองนาค แต่ก็ไม่สามารถเลี้ยงดูในเมืองนาคได้ จะต้องนำมาเลี้ยงในเมืองมนุษย์เท่านั้น^{๑๒๗} จะเห็นได้ว่าเมื่อมนุษย์กับนาคแต่งงานกันแล้ว หากบุตรที่เกิดมาเป็นลูกครึ่งมนุษย์จะเลี้ยงดูในเมืองนาคไม่ได้ เนื่องจากว่าเขาไม่ใช่คนไม่สามารถที่จะแปลงกายได้เหมือนนาคทั่วไปและอาจจะได้รับอันตรายจากพิษของนาคในเมือง ดังนั้น นางนาคผู้เป็นแม่จึงต้องให้มนุษย์ผู้เป็นพ่อนำไปเลี้ยงในเมืองมนุษย์ ซึ่งในกรณีเช่นนี้คล้ายกับเรื่องราวในชาดกบางเรื่องที่มีมนุษย์ได้แต่งงานกับนางนาคแล้วมีบุตรนางก็จะไม่นำบุตรที่เกิดมาเป็นมนุษย์หรือที่เรียกกันในภาษาบาลีว่า “พีชะน้ำ” ได้ นางต้องขอให้ผู้เป็นพ่อนำไปเลี้ยงบนเมืองมนุษย์^{๑๒๘} ซึ่งเหตุผลในการนำไปเลี้ยงในเมืองก็อาจจะมาจากสาเหตุสำคัญดังกล่าว และเมื่อเทียบความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยกับคัมภีร์ในประเด็นนี้ถือว่ามีความสอดคล้องกันมาก อนึ่ง จะพบว่าลูกที่เกิดระหว่างมนุษย์กับนาคโดยมากจะเป็นผู้ที่มีฤทธิ์ที่สามารถจะล่วงรู้เหตุการณ์สำคัญ ๆ ของบ้านเมืองและได้รับการดูแลรักษาจากบรรดาพญานาคทั้งหลายอยู่เสมอในฐานะที่เป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของพญานาค นั่นเอง

๓.๔.๑๖.๒ ลูกพญานาคโดยการกลับชาติมาเกิด ในกรณีชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเชื่อว่าเมื่อพญานาคหมดบุญหรือเมื่อมีอุปัทวันตรายทั้งหลายจนก่อให้เกิดการจุติหรือเคลื่อนจากภพภูมิของตนแล้ว บางพวกไปเกิดเป็นเทวดาที่สูงขึ้นไป บางพวกไปเกิดเป็นเปรตหรือสัตว์นรก บางพวกไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน และบางพวกก็ไปเกิดเป็นมนุษย์^{๑๒๙} เนื่องจากก่อนจุติพญานาคเหล่านั้นได้อธิษฐานก่อนว่าเมื่อเป็นมนุษย์แล้วขอให้พบพระพุทธศาสนา และได้บวชในร่มผ้ากาสาวพัตร์ของพระบรมศาสดา เนื่องจากพญานาคเหล่านั้นมีความเชื่ออย่างไม่เสื่อมคลายในบุญและในพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดมาแล้วจะกลายเป็นบุคคลที่เรียกว่ามนุษย์นาคคือ มีบุคลิกลักษณะที่แตกต่างจากผู้อื่น มีคุณสมบัติและความพิเศษที่มนุษย์คนอื่นไม่มี ซึ่งหากพิจารณามนุษย์นาคที่ปรากฏตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยก็จะมียุ ๒ ประเภท คือ (๑) กลุ่มที่บวชเป็นพระภิกษุ ส่วนมากจะได้เป็นเกจิอาจารย์จะมีอุปนิสัยไปในทางการไถ่กรรม ปฏิบัติธรรมจนชั้นอุกฤษฏ์ เนื่องจากมีพื้นฐานทางด้านการปฏิบัติธรรมมาแล้วในอดีตและโดยมากเมื่อเป็นพระจะเก่งทางด้านฤทธิ์และปาฏิหาริย์ต่างๆ และที่สำคัญมนุษย์นาคกลุ่มนี้จะชอบอาศัยหรือมีที่อยู่ริมน้ำสำคัญหากที่นั้นไม่มีน้ำก็จะพยายามทำให้น้ำ เช่น การขุดบ่อ สระ ตะพัง เป็นต้นไว้ด้วยเหตุผลข้อหนึ่งคือ เพื่อมีน้ำไว้กินไว้ใช้ของชาวบ้าน แต่ข้อเท็จจริงคือ มุ่งเพื่อส่งเสริมธาตุแห่งความ

^{๑๒๕} นิทานเรื่องนางแดงอ่อน ใน ปรีชา พินทอง, **รวมวรรณคดีอีสาน**, (อุบลราชธานี : ออฟเซ็ทการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๕.

^{๑๒๖} พระสมณกุลวงศ์, **ขุนทิง**, แปลโดย พิชุร มะลิวัลย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔-๓๕.

^{๑๒๗} พระสมณกุลวงศ์, **ขุนทิง**, แปลโดย พิชุร มะลิวัลย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๐), หน้า ๔๔-๔๘.

^{๑๒๘} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๓/๓๒.

^{๑๒๙} ทัศนะของหลวงปู่เณรคำ ฉัตติโก ใน ภัทธกานต์ กิมทอง (ใจ), **พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย**, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธกานต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

เป็นนาคของตนเอง เหตุเพราะมนุษย์นาคเหล่านี้จะอยู่ในที่ไกลน้ำไม่ได้ เพราะธาตุแห่งความเป็นนาคนั้น จะต้องอยู่กับแหล่งน้ำ นอกจากนั้น เมื่อบวชเป็นพระก็มักจะได้รับการยอมรับ และชื่นชมจากผู้คน รวมถึงผู้หลักผู้ใหญ่กระทั่งแม้แต่ผู้ปกครองแผ่นดิน แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับชั้นหรือภูมิสุดท้ายที่ตนจุติมา ถ้าเป็นพญานาคระดับเจ้าเมืองก็จะเฝ้ากับผู้บริหารระดับเมือง ถ้าเป็นพญานาคระดับประเทศก็จะเฝ้ากับผู้ปกครองระดับประเทศ เป็นต้น (๒) กลุ่มที่เป็นฆราวาส กลุ่มนี้จะเกิดแล้วก็มีกำลังแห่งฤทธิ์และบุญที่แตกต่างกัน บางคนมีฤทธิ์หรือญาณพิเศษ บางคนมีทรัพย์สินมั่งคั่ง บางคนมียศสูงและได้ไปสู่วิถีต่างๆ โดยสะดวก บางคนมีการศึกษาสูงทั้งที่เกิดในตระกูลต่ำ แต่ด้วยพลังแห่งชาติกำเนิด และการช่วยเหลือจากบรรดาพญานาคทั้งหลาย แม้จะมีกำเนิดต่ำแต่ก็ไปสู่วิถีที่สูงได้ ในส่วนของผู้ที่มาเกิดเป็นมนุษย์และถือเพศฆราวาสนั้นจะมีลักษณะที่สำคัญคือ มีใจบุญกุศลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตา กรุณาสูง บางคนเป็นคนเด็ดขาดหาว่าหาญตามอุปนิสัยดั้งเดิมของนาค ชอบการรบหรือชอบใช้กำลัง แต่เป็นคนจิตใจมั่นคง บางคนมีศิลปะเป็นนักดนตรีเพราะเคยทำหน้าที่เป็นผู้เสพนในเมื่อนาคมาก่อน บางคนเกิดมาแล้วมีทรัพย์มาก แต่บางคนเกิดมาจะมีทรัพย์น้อยแต่ก็ไม่ลำบาก อนึ่ง หากผู้นั้นเกิดจากนาคตระกูลกษัตริย์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีสิ่งหนึ่งที่คล้ายกันคือ เจ้าชู้ มีเมียมาก ตามฐานะและพื้นฐานของความเป็นกษัตริย์ที่จะต้องมียามสนมบริวารและมเหสีจำนวนมาก เมื่อเกิดมาก็จะเป็นคนที่มีพินอุปนิสัยดังกล่าวติดตามตัวมาด้วย และที่สำคัญคนกลุ่มนี้จะชอบอาศัยอยู่ในที่ใกล้น้ำ เนื่องจากมีธาตุแห่งนาค (พิชะน้ำ) ซึ่งจะอยู่ในที่ไกลจากแหล่งน้ำไม่ได้ หากอยู่ในที่ไกลแหล่งน้ำชีวิตจะมีอุปสรรคและได้รับความลำบาก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นคนกลุ่มนี้จะมีวาทะศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงไม่เสื่อมคลาย นอกเสียจากผู้นั้นจะมาจากกำเนิดแห่งนาคผู้เป็นมิชฌาภิภูมิตำนั้น ในบรรดาภพพญานาคทั้งพระภิกษุและฆราวาสบางคนจะต้องเผชิญกับสิ่งเร้นลับและแปลกประหลาดในชีวิตอยู่เป็นประจำ อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงเชื้อสายหรือชาติพันธุ์ แต่ต่อมาก็จะสามารถที่จะปรับตัวและรู้เท่าทันกับสิ่งแปลกประหลาดที่เกิดขึ้นกับตัวได้

๓.๔.๑๖.๓ ลูกพญานาคโดยความศรัทธา นอกจากชาวอำเภอโพธิ์พิสัยจะมีความเชื่อว่ามียูพญานาคอยู่ ๒ ประเภท ดังกล่าวแล้ว ในวิถีแห่งความเชื่อและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยก็ยังมีเชื่อว่า แม้ผู้ที่ไม่ได้เป็นลูกพญานาคจาก ๒ ประเภทที่กล่าวมานั้นก็สามารถที่เข้าถึงความเป็นลูกพญานาคได้ทั้งหญิงและชายโดยความศรัทธาและมุ่งหวังต่อความเป็นพญานาค โดยเฉพาะชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมีความเชื่อว่าตนเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพญานาค ดังนั้น แม้ว่าตนเองจะไม่มีประสบการณ์ทางด้านวิญญาณ หรือประสบการณ์พิเศษอื่นใดก็ตาม แต่ด้วยความที่เป็นผู้ที่มีความเคารพศรัทธาในพญานาค หรือปฏิบัติคุณงามความดีของพญานาค ก็สามารถที่จะมอตนเป็นลูกพญานาคได้ ด้วยการปฏิบัติธรรมนุ่งขาวห่มขาวและบูชาพญานาค หรือแสดงความเคารพต่อพญานาค ดังปรากฏว่ามีผู้ที่ได้แสดงตนเป็นลูกพญานาคตามความเชื่อเช่นนี้หลายพื้นที่ เช่น ในจังหวัดหนองคายก็มีการแสดงตนเป็นลูกพญานาคที่อำเภอโพธิ์พิสัย ในจังหวัดนครพนม ก็มีการแสดงตนเป็นลูกพญานาคที่เรียกว่าวัดพญานาคที่วัดพระธาตุพนม หรือที่จังหวัดมุกดาหารเมื่อมีการประกอบพิธีบวงสรวงบูชาพญานาคเจ้าแม่สองนางก็มีผู้แสดงตนเป็นลูกพญานาคกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเป็นลูกพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้นมีอยู่หลายประเภททั้งที่เป็นแบบโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและความพร้อมของผู้ที่เป็นและมีโอกาสที่จะแสดงตนเป็นลูกพญานาคนั่นเอง

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัยในเรื่องของการเป็นลูกพญานาคนั้นเป็นความเชื่อที่มีปรากฏทั้งในรูปแบบของนิทานพื้นบ้านและความเชื่อในรูปของวิถีชีวิต ซึ่งความเชื่อดังกล่าวอาจจะมีสาเหตุสำคัญมาจากความเชื่อมโยงกับสายน้ำและเทพเจ้าผู้รักษาสายน้ำคือพญานาคทำให้ผู้คนในดินแดนสองฝั่งโขงมีความเชื่อว่า มีลูกพญานาคอยู่และมีผู้ที่เป็นลูกพญานาคทั้งในแง่ของการเกิดใหม่และการมีศรัทธาต่อพญานาคอันเป็นพื้นฐานแห่งความเชื่อที่มีต่อสายน้ำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสายน้ำนั้นด้วย

๓.๕ สรุป

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภโพนพิสัยมาทั้งหมดพบว่า พญานาคในความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัยนั้นมีสถานะที่สำคัญดังต่อไปนี้ (๑) เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏในตำนาน นิทานพื้นบ้าน หรือเรื่องเล่าประสบการณ์ของชาวอำเภโพนพิสัยนั้นพบว่าพญานาคไม่ใช่คน แต่เป็นนาคที่ถือกำเนิดแบบโอปปาติกะ คือผุดเกิดมีภพภูมิเป็นที่อาศัยอยู่ต่างหากไม่ปะปนกับมนุษย์มีฤทธิ์สามารถแปลงกายเป็นนาคก็ได้เป็นมนุษย์ก็ได้หรือเป็นสัตว์ชนิดอื่นๆ ก็ได้ เพราะโดยกำเนิดจะเป็นนาค แต่เมื่อมีความประสงค์จะขึ้นมาสู่โลกมนุษย์ โดยมากก็จะมาในรูปของคนหรือนาคก็ได้แล้วแต่กรณีหรือความเหมาะสม เช่น การขึ้นมาทำบุญกับพระเถระเพื่อต้องการบุญ เป็นต้นก็มาในรูปของคน (๒) หากพิจารณาจากทัศนะของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คำว่านาค นั้นไม่ได้หมายถึงนาคในจินตนาการ แต่นาคหมายถึงชนเผ่าพื้นเมือง หรือคนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ ซึ่งถือว่าการตีความคำว่านาคในความหมายของนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา (๓) หากพิจารณาในแง่ของการตีความเชิงสัญลักษณ์ นาคตามความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัย หมายถึง (๑) สัญลักษณ์แห่งสายน้ำ เพราะเมื่อเรากล่าวถึงนาคก็จะหมายถึงสัตว์ที่สามารถจะทำให้ฝนตกหรือทำให้น้ำสมบูรณ์หรือแล้งได้ (๒) หมายถึงสัญลักษณ์แห่งอำนาจ เพราะเรื่องราวของนาคในชาวอำเภโพนพิสัยนั้นนาคมีสถานะทั้งเป็นผู้สร้างและผู้ทำลายบ้านเมืองหรือชุมชนได้